

vartija

ihminen – usko – kulttuuri

Sarajevo

4 | 2018

Sisältö

Pääkirjoitus.....	187
Matti Myllykoski	
Ikuinen kärsimys?	
Sarajevon piiritys ja bosniakkien muistot.....	192
Teuvo Laitila	
Bosnian moderni islam	
Ahmet Alibašićin haastattelu 13.9.2018 Sarajevossa.....	212
Mikko Ketola	
Bosnian kireä rauha.....	220
Matti Myllykoski	
Medjugorjen kiistelty Maria-ilmestykset.....	229
Mikko Ketola	
Kolme elokuvaa Bosnian sodasta.....	240
Mikko Ketola	

Myrskynsilmissä Sarajevo

Länsieurooppalaisessa ajattelussa Balkaniin liittyy monia pinttyneitä käsityksiä. Jo ennen Jugoslavian hajoamista ja siihen liittynyttä sotaa Balkaniin oli kauan yhdistetty alueen etniset jännitteet ja eristyksissä voimistuneet yltiökansalliset kulttuurit, joita vuoret erottavat toisistaan. Termi balkanisoituminen kuvaa meille minkä tahansa alueen poliittista fragmentoitumista ja siellä asuvien pienten kansanryhmien välisiä jännitteitä. Alueellisena nimityksenä Balkanin pejoratiivisuus tulee esiin, kun kysytään, mistä Balkan pohjoisesta etelään savuttaessa alkaa. Entisen Jugoslavian kansoista sloveenit eivätkä kroaatit koe kuuluvansa Balkaniin, koska heillä on luonnollinen historiallinen yhteytensä Itävalta-Unkariin ja koska sloveenit ja kroaatit ovat roomalaiskatolisia.

Balkanin alueen etninen geopoliittinen ydinongelma liittyy turkkilaisten valtakauteen, joka alkoi 1300- ja 1400-lukujen taitteessa ja jatkui Ensimmäisen Maailmansodan päättymiseen saakka. 1300-luvun puoliväli oli ollut Serbian suuruuden aikaa: lounaista eteläslaavien aluetta – suurin piirtein nykyisen Montenegron alueella – hallinnut Serbia kasvoi romahdusmaisesti heikkenevän Bysantin kustannuksella Kreikkaan saakka. Tuolloin serbien parissa eläteltiin toiveita Bysantin suuruuden siirtymisestä Serbian osaksi. Serbian vahvan tsaarin Dušanin kuolema vuonna 1355 murskasi toiveet, koska hänen poikansa Uroš ei osoittautunut läheskään isänsä veroiseksi hallitsijaksi. Valtakunta murentui pieniin osiin, eikä kyennyt puolustautumaan itäiseltä Balkanilta sotaisasti alueitaan laajentavaa ottomaanien

valtakuntaa vastaan. Balkanin kristittyjen liittolaisten peruuttamaton tappio oli tosiasia 15. kesäkuuta 1389 Kosovossa käydyssä taistelussa, jonka jälkeen ottomaanien ylivalta Balkanilla johti 1500-luvun lopulle tultaessa koko niemimaan valtauksen. Nykyisen Kroatian alueen eri puolille syntyi serbien asuttamia alueita, kun hapsburgit jo 1500-luvun alkupuoliskolla tarjosivat näille maata ja verovapautta valtakuntansa rajoilta sotapalvelusta vastaan. Ottomaaneja vastustavat serbit ottivat suurin joukoin tarjouksen vastaan. Juuri serbien parissa viha ottomaanivaltakuntaa vastaan eli voimakkaimpana.

Menetetyn kulta-ajan muisto onkin serbien parissa kasvanut myyttisiin mittoihin ja muodostunut kiintopisteeksi, josta käsin tulkitaan nykyisyyttä. Turkki-laisten valtakausi sen sijaan oli katastrofi, joka tuhosi serbien suuren valtakunnan ja pakotti heidät – usein ankarasti vainottuina – pakenemaan alueiltaan pohjoisemmaksi eri seuduille. Ottomaanien aikana serbit vetäytyivät asuttamaan maaseutua, kun muslimivalloittajat pitivät valtaa kaupungeissa. Myös Bosnian ja Montenegron serbeistä tuli yli 400 vuotta kestäneen miehityksen aikana taipumattomia ottomaanivallan vihollisia.

Balkanin pohjoisien osien – nykyisten Kroatian ja Unkarin alueiden – ottomaanivalta kesti 1600-luvun lopulle, mutta nykyiset Bosnia-Hertsegovinan ja Serbian alueet jäivät ottomaanien valtaan 1800-luvulle saakka. Serbit saavuttivat autonomian vuonna 1800-luvun alussa pienelle alueelleen nykyisen Serbian pohjoisosassa ja pyrkivät laajenemaan etelään päin Bulgarian kustannuksella. Myös Bosniassa kapinahengen ja kansallismielisten liikkeiden nousun myötä ottomaanien valta heikkeni läpi koko 1800-luvun. Kun Itävalta-Unkari lopulta valloitti Bosnian ja liitti sen alueisiinsa 1878, turkkilaisvihollisen leima jäi serbien silmissä muslimien kääntyneiden slaavien eli bosniakkien kannettavaksi. Serbian itsenäistyminen tuona samana vuonna kasvatti tuntuvasti serbien toiveita Belgradista käsin hallitusta eteläisten slaavien yhteisestä valtiosta.

Ensimmäisen Maailmansodan päätyttyä serbit saivat tilaisuuden yhdistää muut eteläslaavien alueet äiti-Serbiaan ja saada hajallaan asuvat serbit hallitsemaan yhtä valtiota. Vuonna 1918 perustettu Jugoslavia oli serbijohtoinen maa, johon sloveenit, kroaatit ja bosniakit olivat tyytymättömiä. Serbien tapa hallita yhteistä maata oli autokraattinen ja väkivaltainen. Kroaattien tyytymättömyys purkautui Toisen Maailmansodan aikana, kun akselivaltojen tukema kroaattien isänmaallinen ja kansallissosialistinen järjestö Ustaša ajoi suur-Kroatian asiaa karkottamalla, sulkemalla keskitysleireihin sekä surmaamalla massoittain serbejä, muslimeja ja juutalaisia. Serbien puolella taistelivat puolestaan četnikit, jotka joutuivat taistelemaan natsimiehitystä ja Ustašaa vastaan. Titon johtama kommunistinen vastarintaliike saavutti kuitenkin länsiliittoutuneiden tuella parempaa tulosta kuin kumpikaan näistä etnisistä taistelujoukoista. Titon Jugoslaviasta tuli maa, jossa sosialismin katsottiin tai ainakin toivottiin voittavan kansalliset eturistiriidat. Koska Tito ei ollut eteläslaavien vapauttamisesta velassa Neuvostoliitolle, hän saattoi ajaa uudelleen perustetussa Jugoslaviassa omaa, riippumatonta sosialismiaan. Tito antoi tilaa paikalliselle hallinnolle, mutta se ei riittänyt tukahduttamaan nationalismia. Kun Tito kuoli vuonna 1980, Jugoslavia alkoi väistämättä – siltä ainakin jälkikäteen katsoen näyttää – luisua kohti etnisiä konflikteja. Taloudellisten kriisien syveneminen vain pahensi kehitystä. Sloveniaa lukuun ottamatta Jugoslavian autonomiset alueet eivät olleet tasaisesti enemmistökansallisuuden asuttamia. Pahin tilkkutäkki oli luonnollisesti Bosnia, jossa toisiinsa kietoutuneilla alueilla asui – ja asuu edelleen – bosniakkeja, serbejä ja kroaatteja.

Kun sota alkoi, yhtenäisen Jugoslavian asiaa ja omaa hallitsevaa asemaansa ajanut serbeihin keskittynyt valtiojohto iski armeijan avulla ensin Sloveniaan, sitten Kroatiaan, sitten Bosniaan ja lopuksi Kosovoon. Euroopan unionin kauan suvaitsemat serbit hävisivät jokaisella rintamalla ja joutuivat leimatuiksi syyllisiksi koko sotaan. Vaikka sekä kroaattisotilailta ja muslimien bosniakkitaistelijoilla oli verta käsissään, serbit tappoivat enemmän siviilejä ja saivat kansanmurhaajien leiman. Sodan jälkeen koitti arka ja hauras rauha, jota on kestänyt kahden

vuosikymmenen verran. Sodan haavojen ja rauhan kivuliaiden pisteiden keskellä on Bosnian jaettu maa ja vuorien ympäröimä Sarajevo.

Syksyllä 2018 Sarajevo on tavallisen turistin silmissä rauhallinen kaupunki. Kun vuonna 1991 puolet sen asukkaista oli bosniakkeja, yksi neljäs serbejä ja toinen neljäs jugoslaaveja ja kroaatteja, tilanne on nyt toinen. Yli 80% Sarajevon asukkaista on bosniakkeja, kun lähes 90 % kaupungin serbeistä on muuttanut pois. Kroaattien jo alun alkaen pieni määrä vähenee, kun näiden koulutettu väki muuttaa Kroatiaan tai läntisen Euroopan maihin parempien työolojen perään. Sarajevon itä- ja eteläpuolella on serbien asuttama vyöhyke, joka on oma maailmansa. Sinne pääsee bussilla, joka kiertää lännen kautta vuorijonon taakse, ja matka kestää aika kauan.

Kerroin Sarajevossa asuvalle ja pikkutyttönä piirityksen kokeneelle ystävälleni Irenalle, että haluaisin tavata myös jonkun Sarajevon serbeistä. Irena sanoi, että voisimme tavata Tepan. Lähdimme myöhään iltapäivällä bussilla Sarajevon länsiosassa sijaitsevalle asuinalueelle, jossa Tepa asuu. Hän ottaa meidät ystävällisesti vastaan. Hän on vanha mies, joka asuu slovenialaissyntyisen vaimonsa kanssa viime vuosisadan alussa rakennetussa omakotitalossa. Irenalta kuulen, että Tepan lapset eivät ehkä enää halua kunnostaa pahasti rapistunutta taloa vaan purkaa sen, kun vanhemmista aika jättää.

Istumme kauniin puutarhan ympäröimällä kuistilla, jossa Tepa tarjoaa meille slovenialaista tölkkiolutta ja erinomaista kotipolttoista viinaa. Minulla ei ole mukana muistiinpanovälineitä enkä niitä edes kaipaa. Tepa tietää, että olen lehtimies, joka kirjoittaa Bosnian etnisistä jännitteistä, sodasta sekä niiden molempien seurauksista. Minä puolestani haluan hänen kokevan, että minä olen tullut kylään kohdatakseni vaikeissa oloissa eläneen kiinnostavan ihmisen enkä serbien edustajaa, joka saisi jutussani kantaa sotasyllisyyden kuormaa.

Tepa kertoo kädellään puutarhaan viitaten, että pyhän Johanneksen, hänen perheensä suojeleuspyhimyksen päivänä kesällä 1992 tämä piha oli täynnä sarajevolaisia perheen

ystäviä – serbejä, bosniakkeja ja kroaatteja. Kaikilla oli hauskaa, kaikki nauttivat toistensa seurasta. Nyt ei ole enää ketään. Kaikki ovat muuttaneet pois tai lakanneet tapaamasta toisiaan. Tepa ei puhu tuosta kokemuksesta sen enempää. Minun täytyy itse lukea rivien välistä, miten hirveitä asioita sota toi mukanaan ja miten se vaikutti ihmisiin. Tepan vaikeneminen sanoo paljon – äärettömän paljon, ja siksi en osaa edes hahmottaa kokemuksen läpitunkevuutta. Tepa on elänyt hyvän elämän ja ollut hyvä muille ihmisille. Hän ei ole ansainnut joutua sodan keskelle menettääkseen kohtuuttoman paljon inhimillisesti katsoen arvokkaita asioita. Ja hänen kaltaisiaan on paljon niin serbien, bosniakkien kuin kroaattienkin parissa.

Tämän jälkeen Tepa ottaa ison valkoisen paperin ja piirtää sen keskelle ympyrän. Hän piirtää ympyrään muutaman hyvin kapean sektorin ja rastittaa pari pistettä ympyrän ulkopuolella. Hän sanoo, että kukaan meistä ei näe kaikkea eikä kykene hahmottamaan koko totuutta. Kaiken tämän hän sanoo monella lauseella ja usealla eri tavalla, ja Irena kääntää hänen ajatuskulkunsa minulle bosniasta englanniksi. (Bosnia, serbi ja kroatia ovat poliittisesti kolme eri kieltä. Kielitieteilijän näkökulmasta asia on tietysti toisin.) Seuraavaksi Tepa ei puhu enää edes epäsuorasti serbeistä, bosniakeista eikä kroaateista vaan työstään. Hänellä oli Sarajevossa pieni kirjapaino, joka oli erikoistunut laadukkaaseen painamiseen. Hän antaa minulle kansion upeita kuvia Sarajevon nähtävyyksistä – kuvia, jotka ovat kuin grafiikkaa.

Olemme istuneet puutarhassa kauan, ja aurinko on juuri laskemassa länteen Tepan selän takana. Pimeyden levitessä Tepa valaisee kuvia kännykkäkamerallaan ja kertoo niistä. Ajattelen, että joskus se, mitä jätetään sanomatta, syöpyy vieläkin vahvemmin mieleen kuin se, mitä sanotaan. Ennen Sarajevosta lähtöäni katselen kuvia Tepan antamasta ansiosta ja tiedän, että en koskaan unohda tätä tapaamista eikä se koskaan lakkaa puhuttelemasta minua. Nämä kuvat, nuo kasvot, kerrotut ja kertomattomat tarinat – kaikki se yhdessä.

Matti Myllykoski

Ikuinen kärsimys? Sarajevon piiritys ja bosniakkien muistot

Teuvo Laitila

Sarajevon piiritys oli osa Bosnian sotaa, jota käytiin vuosina 1992–1995. Sodassa olivat vastakkain Bosnian kroaatit, serbit ja slaavia puhuvat muslimit eli bosniakit. Sodan aikana kaikki kolme kansallisuutta pyrkivät puhdistamaan etnisesti hallussaan pitämänsä ja valtaamansa alueet karkottamalla tai tappamalla niistä toisten kansallisuuksien edustajat. Kaikki kolme myös tuhosivat toistensa uskonnollisia ja muita monumentteja hävittääkseen alueeltaan merkit ja muistot ”vieraista” yhteisöistä. Yleisen käsityksen mukaan vakavimpiin rikoksiin syylistyivät serbit, mutta esimerkiksi Mostarissa verisimmät yhteenotot olivat bosniakkien ja kroaattien välillä.

Sotapropagandassa, jolla eri kansallisuudet pyrkivät perustelemaan toimintaansa, luotiin äärinationalismin sävyttämiä kuviteltuja yhteyksiä menneisiin kärsimyksiin. Serbit väittivät muslimien pyrkivän perustamaan Bosniaan uudelleen siellä osmaniaikana (1459–1878) vallinneen islamilaisen hallinnon, joka olisi ensimmäinen askel islamilaiseen Euroopan valloitukseen. Kroaattien he sanoivat toistavan toisen maailmansodan ajan fasistisen valtion, Riippumattoman Kroatian, toimeenpaneman serbien joukkomurhan. Kroaatit ja muslimit puolestaan syyttivät serbejä toisen maailmansodan ajan kansallismielisten serbien, četnikkien, toiminnan jatkajiksi. Četnikit murhasivat sodan aikana sekä kroaatteja että muslimeja.

Muslimeille Bosnian sodan kärsimyksen kaksi keskeistä symbolia ovat Sarajevon piiritys keväästä 1992 lokakuussa 1995 julistettuun tulitaukoon¹ sekä Itä-Bosniassa sijaitsevan Srebrenican joukkomurha heinäkuussa 1995. Serbien piirittämässä kaupungissa kuoli eri arvioiden mukaan 10 500 – 11 500 sarajevolaista eli suunnilleen saman verran kuin toisen maailmansodan aikana. Heistä 1 600 oli lapsia. Haavoittuneita oli noin 50 000, heistä lähes kolmannes lapsia.² Valtaosa kuolleista ja haavoittuneista oli bosniakkeja, mutta piiritetystä Sarajevossa oli myös kroaatteja ja serbejä. Arviot serbien Srebrenicassa surmaamien bosniakkien määrästä vaihtelevat 7 000 ja lähes 8 400 välillä. Sekä piiritystä että joukkomurhaa johti kenraali Radko Mladić, jolle Jugoslavia-tuomioistuin langetti vuonna 2017 elinkautisen vankeustuomion. Bosniakit pitävät Srebrenican surmatöitä kansanmurhana, mutta asiasta kiistellään edelleen.³ Varmuudella voidaan kuitenkin sanoa, että sekä toisen maailmansodan aikana että 1990-luvulla Bosnia oli sikäläistä kirjailijaa Ivo Andrićia lainaten ”vihan maa”.⁴

Sarajevon piirityksestä bosniakit ovat nostaneet esille kaupunkiin jääneiden kärsimyksen. Se ilmaistaan niin piiritykseen liittyvien muistomerkkien ja rituaalien kuin muistojen ja tarinoiden avulla. Nämä erilaiset muistamisen muodot ovat tapoja rakentaa uutta sarajevolaista bosniakki-identiteettiä. Sen ytimessä on kokemus hyökkäyksen kohteena olemisesta ja se vahvistaa Bosnian sodan synnyttämää käsitystä, että bosniakit ja serbit eivät voi elää yhdessä.

¹ Virallisesti Bosnia ja Hertsegovinan hallitus julisti piirityksen päättyneeksi helmikuun lopussa 1996, jolloin serbien piiritysjoukot lopullisesti vetäytyivät.

² Kaupungin väkiluku oli piirityksen alkaessa noin 400 000.

³ Haagissa sijaitseva Yhdistyneiden kansakuntien oikeuselin, Kansainvälinen tuomioistuin, tulkitsi helmikuussa 2007 Srebrenican surmatyöt kansanmurhaksi.

⁴ Määrite on Andrićin fiktiivisestä kirjeestä ”Pismo iz 1920”.

Muistojen kehystäminen

Muistaminen ja identiteetin rakentaminen ovat yhteisöllistä toimintaa. Siinä tietty ilmiö saa sanallisen ja monesti myös visuaalisen ilmiön, joka pelkistää asian. Kun tietty pelkistys vakiintuu tai nousee hallitsevaksi, se yksinkertaistaa maailman ja todellisuuden tietyn näköiseksi. Kutsun tätä pelkistystä kehystämiseksi. Termi on lainattu sosiologi Erving Goffmanilta, mutta tulkitseen sitä hiukan toisin kuin hän (vastaavasta tulkinnasta ks. Touquet 2015).

Sarajevon kehystäminen bosniakkien kärsimyksen paikaksi on yksi monista tavoista, joilla kaupungin ”henki” on pelkistetty. Yhdeksänentoista vuosisadan länsieurooppalaiset näkivät Sarajevon puolibarbaarisena, eksoottisena paikkana, kuin eteisenä tuhannen ja yhden yön satumaailmaan. Näin kaupunkia kuvasi esimerkiksi siellä 1920-luvun lopulla vierailut kansatieteilijä Sakari Pälsi (Laitila 2010).

Sarajevon laukausten (1914) jälkeen kaupunkia alettiin kuvata ruutitynnyriksi, jota eurooppalainen ”tuskin saattoi ymmärtää”, kuten yhdysvaltalainen lehtimies John Gunther kirjoitti matkakirjassaan *Inside Europe* (1940). Sarajevo oli järjen tuolla puolen, mikä vapautti siellä vierailevan kaikista yrityksistä käsittää sikäläistä elämänmenoa. Tämä orientalisoi näkemys ulotettiin monesti koskemaan koko Kaakkois-Eurooppaa:⁵ se oli maantieteellisesti Euroopassa, mutta kulttuurisesti itää, kuten brittiläinen kirjailijapoliitikko Noel Buxton kirjoitti (*Europe and the Turks*, 1907).

Molempien aikalainen, brittiläinen kirjailija Rebecca West, tulkitsee Sarajevon paikaksi, jossa itä kohtasi lännen (*Black Lamb and Grey Falcon*, 1942). Tämä ”kehys” vahvistui toisen maailmansodan jälkeen. Vielä Berlitzin matkaoppaankin suomenkielisessä versiossa vuodelta 1990 Sarajevo esitettiin yhdistelmäksi itää ja

⁵ Alueesta usein käytettävä nimitys ’Balkan’ sisältää oletuksen suhteellisen tarkasti rajatusta alueesta, joka on irrallaan siitä, mitä kutsutaan Euroopaksi. Itse lähdän siitä, että Balkaniksi nimitetty alue on maantieteellisesti kaakkoista Eurooppaa, kuuluu historiallisesti ja kulttuurisesti Eurooppaan ja Aasiaan ja määrittäytyy suhteessa näihin molempiin.

lanttä. Saman kehyksen toistivat Bosnian sodan aikana Luciano Pavarotti ja U2-yhtye piiritetyn kaupungin tueksi pitämässään konserteissa. (Ks. myös Bohemian Blog 2016.)

Läntisen tulkinnan rinnalla eli paikallinen kehystys. Maailmansotien välisessä Jugoslavian kuningaskunnassa Sarajevo oli yksi esimerkki ”turkkilaisvaikutteiden turmelemasta kaupunkiväestöstä”, erotukseksi ”rodullisen puhtautensa” säilyttäneistä maa- ja vuoristoseudun serbeistä. Tämä nationalistinen tulkinta käännettiin päinvastaiseksi Titon ajan (1944–1980) Jugoslaviassa, jossa kaupungit yleisesti nähtiin modernin, sosialistisen elämän linnakkeina ja maaseutu konservatiivisena takapajulana, jota tuli kehittää. Kehystyksessä Sarajevosta tehtiin malliesimerkki siitä, miten nationalismi menetti merkitystään kaikkien ”jakaessa” jugoslavialaisen sosialismin ihanteet. Edistys, modernisaatio ja ylikansallisuus olivat termejä, joilla pyrittiin pyyhkimään muistoista toisen maailmansodan ajan kansallisuuksien väliset, ja serbien osalta myös keskinäiset, konfliktit.

Piirityksen aikana ylikansallista modernisuutta korostettiin entisestään sekä Sarajevossa että länsimaissa. Kaupungin sanottiin olevan kulttuurin ”viimeinen linnake” väkivaltaa ja barbariaa vastaan, jotka molemmat samastettiin maaseutuun ja traditioon, ”menneisyyden painolastiin”. Paljonpuhuvasti Sarajevon bosniakit kutsuivat hyökkääjiä sorkkajaloiksi (*papci*).

Muistot ja piiritys

Piirityksen jälkeen eräät poliitikot ja älymystön edustajat jatkoivat Sarajevon modernia kehystämistä. Oppineiden ja Euroopan unioniin suuntautuneiden poliitikkojen puheissa ja kirjoituksissa kaupungin ytimeksi määriteltiin Sarajevon henki (*duh Sarajeva*). Sen sisällöksi esitettiin ”ainutlaatuinen suvaitsevaisuuden aika” joskus 1900-luvun alussa, jolloin muslimi saattoi kummastusta herättämättä osallistua katoliseen joulujumalanpalvelukseen, katolilainen tai ortodoksi viettää islamilaista

paaston päättymisjuhlaa, *bayramia*, ja ortodoksi jakaa pääsiäismunia muslimeille (Spaic 21017; ks. myös Touquet 2015, 399). Historiallisesti tällainen kanssakäyminen lienee ollut verraten harvinaista, mutta väljemmin kehystystä voidaan perustella sillä, että – toisin kuin Bosnia ja Hertsegovinassa yleisesti – Sarajevossa vahvan nationalistinen ajattelu oli enemmän poikkeus kuin sääntö.

Bosnian sodan ja Sarajevon piirityksen muistomerkit sisältävät viittauksia monikulttuurisuuteen, mutta kehystävät Sarajevoa myös nationalistisemmin kärsivien bosniakkien kaupungiksi. Jälkimmäinen kehys on identiteetikertomuksena verrattavissa serbien kertomukseen Kosovo poljen taistelusta (1389), jossa he tarinan mukaan uhrasivat itsensä pelastaakseen Euroopan muslimien valloitukselta.

Sodasta johtunut väestöliike on luonut uskottavuutta käsitykselle Sarajevosta yhden kansallisuuden ja uskonnon, bosniakkien ja islamin, kärsimyksen paikkana. Piirityksen aikana kaupunkiin jääneistä arviolta 50 000 serbistä nimittäin suuri osa asettui sodan päätyttyä niin sanottuun itäiseen (*istočno*) Sarajevoon, joka kuuluu Republika Srpskaan.⁶ Tilalle tuli noin 150 000 lähinnä Itä-Bosniasta, serbien hallitsemilta alueilta, paennutta tai hädätettyä bosniakkia, joita ”vanhat” sarajevolaiset toisinaan pitivät esimoderneina maalaisina. Väestömuutosten jälkeen Sarajevosta, jonka asukkaista piirityksen alkaessa puolet oli bosniakkeja ja kolmannes serbejä, tuli selkeästi bosniakkien kaupunki. Sarajevoa tutkinut brittiantropologi Stef Jansen väittää, että näkymätön, mutta kaikkien tiedossa oleva raja erottaa itäisen Sarajevon muusta kaupungista (Jansen 2013).

Tarkastelen seuraavassa eräiden monumenttien, symbolien ja tarinoiden avulla bosniakkivaltaisen Sarajevon kantonin kehystämistä. Millaisia identiteettejä

⁶ Sarajevon, kuten Bosnia ja Hertsegovinankin, jako yhtäältä serbien ja toisaalta bosniakkien ja kroaattien hallitsemiin alueisiin perustuu Daytonin sopimukseen (1995). Jälkimmäisten asuttamassa Sarajevon kantonissa oli vuoden 2013 väestönlaskun mukaan noin 275 000 asukasta, itäisessä Sarajevossa noin 65 000.

piirityksen muistojen avulla luodaan? Ketkä niitä luovat ja miten? Lopuksi esitän näkemykseni siitä, miten erilaiset muistot voivat vaikuttaa Sarajevon tulevaisuuteen.

Sillat

Sarajevon piiritys alkoi ensimmäisen maailmansodan tapaan ”Sarajevon laukauksilla”. Vuoden 1992 alkukuukausina näytti ilmeiseltä, että edellisvuonna alkanut Jugoslavian hajoamissota leviäisi myös Bosnia ja Hertsegovinaan. Helmimaaliskuun taitteessa sikäläiset bosniakit ja kroaatit äänestivät tasavallan itsenäistymisen puolesta. Bosnian serbit boikotoivat äänestystä ja heidän johtajansa, Radovan Karadžić, uhkasi sodalla.

Seuraavan kuukauden ajan tuhannet bosniakit ja kroaatit, mutta myös serbit, protestoivat Sarajevossa ja Mostarissa rauhan säilyttämisen puolesta. Samaan aikaan Sarajevossa oli aseellisia yhteenottoja. Serbit hyökkäsivät usealle poliisiasemalle anastaen aseita. Huhtikuun viidentenä päivänä 1992 tuhannet ihmiset marssivat rauhan puolesta halki Sarajevon. Kun mielenosoittajat tulivat Vrbanjan sillalle, Sarajevon parlamentin edustalle, heitä kohti ammuttiin automaattikivääreillä läheisestä Holiday Inn -hotellista. Bosniakkien mukaan ampujat olivat serbejä. Luodit tappoivat Dubrovnikissa syntyneen bosniakin Suada Dilberovićin ja sarajevolaisen kroaatin Olga Sučićin. Suada opiskeli lääketiedettä Sarajevossa. Olgan ammatiksi mainitaan nettilähteissä virkailija (*službenica*). Piirityksen aikana silta oli eikenenkään-maalla. Piirityksen jälkeen, kaksoissurman nelivuotispäivänä, Sarajevon kaupunki ikuisti naiset osaksi kaupunkikuvaa nimeämällä surmapaikka Suadan ja Olgan sillaksi (*Most Suade i Olge*). Monet sarajevolaiset käyttävät silti sillasta vanhaa nimeä. Kuoleman muistopäivä mainitaan satunnaisesti uutisissa yhä, kuin muistutukseksi siitä, kuka aloitti sodan.⁷

⁷ Ks. <https://www.apnews.com/0e01be12787487b59d39ece38d72eac4> (AP:n uutinen 6.4.1996); <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/sjecanje-na-pocetke-opsade-godisnjica-smrti-suade-i-olge> (uutinen 5.4.2016).

Samalla Vrbanjan sillalla kuolivat toukokuussa 1993 myös ”Sarajevon Romeo ja Julia”, serbi Boško Brkić ja hänen tyttöystävänsä Admira Ismić, joka oli bosniakki. Pari oli päättänyt yrittää paeta piiritetystä kaupungista. He olivat ylittämässä siltaa serbien puolelle, kun sala-ampujan luoti tappoi Boškon ja haavoitti Admiraa. Tämä ryömi Boškon luo ja kuoli tätä syleillen. Ruumiit makasivat sillalla neljä päivää ennen kuin serbien lähettämät bosniakkisotavangit hakivat ne. Pari haudattiin Groblje laviin, Leijona-hautausmaahan,⁸ joka oli alkuaan perustettu ensimmäisessä maailmansodassa kaatuneiden Itävalta-Unkarin armeijan sotilaiden viimeiseksi leposijaksi. Se sijaitsee Koševossa, Sarajevon esikaupunkialueella, näköetäisyydellä kahvilasta, jossa pari ensi kerran tapasi. Sinne on haudattu lukuisia piirityksen alkuvaiheessa surmattuja. (Colborne 2018.) Boškon ja Admiran ampujan tai ampujien henkilöllisyydestä kiistellään yhä: serbit ja bosniakit syyttelevät tapoista toisiaan.

Parin tarina, joka heti kuoleman jälkeen levisi uutisissa maailmanlaajuisesti, on tuttu monille Bosnia ja Hertsegovinan asukkaille, ei vain sarajevolaisille. Monet entisen Jugoslavian alueen lehdet kertovat sen vuosittain uudelleen (Colborne 2018). Toisin kuin Suada ja Olga, Boško ja Admira eivät kuitenkaan ole saaneet omaa muistomerkkiä. Syy ei ole pelkästään se, että silta, jolla he kuolivat, on nimetty toisille uhreille. Heidän muistamisensa toisi bosniakkien ja serbien suhteiden tarkastelun yksilöiden kasvoista kasvoihin tapahtuvan kohtaamisen tasolle, mikä ei sovi Bosnia ja Hertsegovinan viralliseen, kansallisuuksien eroja korostavaan politiikkaan. Bosniakin ja muslimin rakkaus myös kyseenalaistaa Bosnian sodan yhden vakiintuneen tulkinnan, jonka mukaan serbit ja bosniakit vihaavat toisiaan.

Boškon ja Admiran tarinaa ei kuitenkaan ole vaiettu kuoliaaksi. Kanadalainen elokuvantekijä John Zaritsky teki pariskunnan vaiheista tuoreeltaan elokuvan

⁸ Leijona-nimitys johtuu kuolevaa leijonaa esittävästä patsaasta, joka pystytettiin hautausmaalle vuonna 1917. Monumentin suunnitteli Jozef Urbania, sloveeni, joka oli Itävalta-Unkarin kansalainen.

”Romeo and Juliet in Sarajevo”. Sen ensi-ilta oli vuonna 1994. Lähes kaksi vuosikymmentä myöhemmin (2013) sarajevolainen rockyhtye Zabranjeno pušenje (Tupakointi kielletty) julkisti levyn ja videon nimeltä ”Boško i Admira”.

Kantrityyppisen musiikin säestyksellä laulu kertoo kahdesta rakastavaisesta, joka sodan keskellä yrittivät löytää paikan jossa rakastaa ja elää vapaasti. Laulu ottaa vahvasti kantaa monikulttuurisen Sarajevon puolesta, Sarajevon, jota ”ei enää ole”, kuten videon ohjannut kroatialainen Zare Batinović surumielisesti totesi Radio Free European haastattelussa toukokuussa 2013.

Sarajevon ruusut

Kertoman mukaan ”Sarajevon ruusut” alkoivat kukkia maaliskuussa vuonna 1993, kun 11-vuotias Irma Grabovica kuoli kadulla kranaatti-iskussa. Kuolinpaikalle jäi kranaatinsirpaleista kuoppia. Samanlaisia kuoppia syntyi sittemmin useita, sillä arvioiden mukaan kaupunkiin ammuttiin päivittäin keskimäärin yli 300 kranaattia. Piirityksen jälkeen kaupungin viranomaiset alkoivat maalata kuoppia punavärillä kunnioittaakseen paikalla vuodatettua verta. Näin syntyi satakunta ”ruusua”.

Nykyään jäljellä on lehtitiedon mukaan 12, muut on peitetty asfaltilla. (Sarajevo Times 28.2.2015.)

Tunnetuin ja pahin kranaatti-isku sattui 5.2.1994. Tuolloin ammus räjähti kaupungin keskustan vihannestorilla (Markale market). Kaikkiaan 68 ihmistä sai surmansa ja toistasataa haavoittui. Samaan paikkaan osui kranaatti myös 28.8.1995; tuolloin kuoli 43 ihmistä. Serbien propaganda väitti bosniakkien itse ampuneen kranaatit.

Tapahtuman vuosipäivänä muutaman sadan ihmisen joukko, ensisijaisesti kuolleiden sukulaisia, kokoontuu yhä torille muistotilaisuuteen ja laskee kukkia siellä oleville Sarajevon ruusuille.

Yleisin tulkinta on, että ruusut muistuttavat julmuuksista, joita sarajevolaiset kansallisuuteen katsomatta kokivat. Vuonna 2017 valmistuneen filmin ”Sarajevo

Roses: A Cinematic Essay” ohjaaja, yhdysvaltalainen Roger M. Richards, esimerkiksi sanoi ruusujen symboloivan koko kaupunkia, sen selviytymistaistelua piirityksen aikana. Kranaatinsirpaleiden jäljet ovat arpia, jotka metaforisesti kaiverrettiin ihmisten sydämiin; punainen väri taas symboloi Sarajevon kaduille vuotanutta viattomien verta. Richardsin mukaan käsite ’ruusu’ viittaa myös ihmisiin, sarajevolaisiin, jotka kukoistivat, siis selviytyivät, piirityksen tuhonkin keskellä. Tulkinnan taustalla ovat Richardsin omat kokemukset: hän toimi piirityksen aikana valokuvaajana Sarajevossa. Elokuvaltaan hän kehottaa ihmisiä muistamaan syyt, jotka johtivat piiritykseen. Elokuva on myös varoitus: älköön enää tapahtuko näin.⁹

Brittitutkija Stefanie Kapleria (2017) soveltaen ruusut on mahdollista tulkita myös haudalle laskettaviksi kukiksi, siis ahdistavan menneisyyden maahanpanijaisrituaaliksi. Osa sarajevolaisista ei näytä mieltävän koko asiaa vaan suhtautuu ruusuihin välinpitämättömästi; ne eivät edusta tai herätä mitään muistoja.

Srebrenica-näyttely

Srebrenican verilöyly teki syvän vaikutuksen zagrebilaissyntyiseen, mutta Sarajevossa elämäntyönsä tehneeseen valokuvaajaan Tarik Samarahiin.¹⁰ Hän valokuvasi pitkään surmattujen jäännösten etsintää, joukkohautoja, hengissä säilyneiden elämänvaiheita ja Srebrenican vainajien vuosittaisia muistamisrituaaleja. Vuodesta 2003 lähtien hän järjesti ulkomailla useita näyttelyitä, jotka kaikki esittivät Srebrenicaa ja määrittelivät siellä tapahtuneen joukkosurman kansanmurhaksi. Vuonna 2012 hän avasi Sarajevon vanhan keskustan laidalle, katolisen kirkon kupeeseen, Galerija 11/07/95:n, pysyvä näyttelyn, jonka tarkoitus on säilyttää Srebrenican verilöylyssä heinäkuussa 1995 tapettujen muisto.

⁹ Sarajevon piirityksestä, samoin kuin Bosnian sodasta, on tehty lukuisia elokuvia sekä Bosnia ja Hertsegovinassa että ulkomailla. Niiden esittely ei tässä kuitenkaan ole mahdollista. Ks. tarkemmin Panjeta 2014, 120–125.

¹⁰ Samarahin äiti oli bosniakki, isä sudanilainen.

Näyttelyn ytimen muodostavat Samarahin valokuvat. Ne, kuten koko Galerija, antavat ymmärtää, että veritöiden ja kauheuksien kuvaaminen taiteena olisi sydämetöntä; vain ”kylmä realismi” kelpaa niiden todistajaksi. ”Epätaiteellisina” valokuvat ovat enemmän šokki kuin klišee, ne syyttävät, eivät myötäile. (Tosin šokkiefekteihinkin voi turtua.) Kuvat voivat olla aitoja tai lavastettuja, mutta ollessaan näytteillä museossa ne kehystyvät historiaksi ja dokumenteiksi, joihin sisältyy eettinen kannanotto. ”Faktoina”, joilla on eettistä sanottavaa, ne tekevät katsojasta tapahtumien todistajan, joka ei vain näe tapahtumia, vaan on osaltaan vastuussa niiden seurauksista. (Ks. Sontag 2003, 23–27, 52–58, 75–76.)

Muistamisen kannalta ei kuitenkaan ole ongelmattonta, että museo – tai Samarah – keskittyy kuviin ja häivyttää näkyvistä kerronnan. Näyttelyssä kävijälle tai kuvia internetissä selaavalle jää muistoksi ensisijaisesti yksittäisiä kuvia, ei tarinaa siitä, mihin kuvat liittyvät. Kuvat syövyttävät mieleen kauhun ja kärsimyksen, mutta tarinan puuttuminen tekee kuvien narratiiveista ajattomia ja myyttisiä.

Galleriassa on valokuvien lisäksi kuolleiden muistoseinä, johon on kirjoitettu 8 372 Srebrenicassa surmansa saaneen nimet ja iät. Niiden rinnalla on Srebrenican ja Žepan hengissä selvinneiden äitien ja vaimojen lahjoittamia valokuvia miehistään ja pojistaan, jotka tapettiin, kuten näyttelyn esittelytekstissä todetaan, vain siksi, että heillä oli ”musliminimi”. Näin ”perhealbumivalokuvista” tulee Samarahin kansanmurha-tulkinnan tukijoita, vaikka Srebrenicassa kuolleiden läheiset eivät alkuaan olleetkaan luomassa näyttelyä ja sen kautta syntynyttä muistamista.

On mahdollista, että Sarahin näyttelyn luoma muistamisen kehys ja Srebrenican uhrien omaisten surmapäivän (11.7.) muistorituaalista nouseva tulkinta limittyvät Sarajevossa toisiinsa. Syksyllä 2017 pienestä Vlasenican kylästä Srebrenican läheltä löydettiin noin sadan bosniakin ja kroaatin ruumiit. Näistä 35 identifioitiin Srebrenicassa surmatuiksi. Heidän jäännöksensä kuljetettiin seuraavan vuoden heinäkuussa kuorma-autolla Sarajevoon. Täällä sadat ihmiset laskivat kukkia ja

seppeleitä auton lavalle, ennen kuin vainajat kuljetettiin haudattavaksi Donji Potočariin, Srebrenican lähistöllä sijaitsevaan kylään, jossa on joukkosurmassa kuolleiden muistohautausmaa.

Lapset ja sodan muistot

Toukokuussa 2010 Sarajevon Suuressa puistossa (*Veliki park*) paljastettiin piirityksessä kuolleiden lasten muistoksi pyörivistä metallilieriöistä koostuva monumentti. Kivireunukselle pystytettyihin lieriöihin on kirjoitettu 521 piirityksessä todistetusti surmansa saaneen lapsen nimet. Valtaosa oli bosniakkeja, mutta joukossa oli myös kroaatteja ja serbejä.

Lieriöt sijoitettiin aiemmin valmistuneen muistosuihkulähteen ja lasimonumentin viereen. Suihkulähteen reunuksessa lukee bosniaksi: ”Spomen obilježje ubijenoj djeci opkoljenog Sarajeva 1992–1995”, Sarajevon piirityksessä kuolleiden lasten muistolle. Lasiin on upotettu lasten jalanjälkiä.

Lieriöiden pystyttämisestä vastasi piirityksessä surmattujen lasten vanhempien yhdistys (*Udruženja roditelja ubijene djece opkoljenog Sarajeva*). Yhdistyksen jäsenistä enemmistö on bosniakkeja, mutta siihen kuuluu myös kroaatteja ja serbejä. (Sarajevo Memorial 2010.) He ylläpitävät kuolleiden ja piirityksen muistoa käymällä laskemassa kukkia lieriöiden juurelle tai rukoilemassa niiden edessä.

Vanhempien muistorituaalit eivät edusta kollektiivista muistamista. Lasten kuolema on kuitenkin pyritty yhdistämään myös yleiseen kärsimysnarrativiin. Sarajevo-päivänä (*dana grada Sarajeva*) eli kaupungin saksalaisvallasta vapauttamisen, ja myös piirityksen alkamisen, vuosipäivänä (6.4.) vuonna 2018 kaupungin ekologinen yhdistys istutti eri puolille Sarajevoa 1 601 ruusua muistuttamaan samasta määrästä piirityksessä murskattuja ”kukkia”, lapsia. Tapahtuman muut järjestäjät olivat edellä mainittu vanhempien yhdistys sekä Sarajevon kantonin hallitus. Ekologinen yhdistys

jakoi lisäksi lapsille valkoisia T-paitoja, joihin oli painettu punaisella luku 1 601. Sarajevo Timesin (7.4.2018) lyhyen uutisen mukaan ruusut symboloivat viattomia sodan uhreja ja olivat samalla varoitus ihmisen (ei vain bosniakkien) hulluudesta.

Lasten piiritysajan muistoille on myös oma museonsa. Sen perusti vuonna 2010 Jasminko Halilović. Hänellä oli omakohtaisia kokemuksia lapsena elämisestä sodan aikana, sillä hän oli piirityksen alkaessa nelivuotias. Tammikuussa 2017, kuuden vuoden rahankeruun, kertomusten tallentamisen ja esineistön kokoamisen jälkeen hän avasi Sarajevon vanhan kaupungin naapurustossa *Muzej ratnog djetinjstvan*, Sotalapsuuden museon. Sen tarkoituksena on kertoa, millaista on olla lapsi sodan aikana. Halilović uskoo, että koska sota ei ollut lasten syytä, lasten kertomukset voivat auttaa sotaa käyneitä (aikuisia) löytämään sovinnon. Hänen tavoitteenaan on laajentaa sovinnon rakentamista ja rauhankasvatusta lasten parissa muillekin sodan koettelemille alueille kuten Libanoniin, Syyriaan ja Ukraina. (Takševa 2018, 4, 10–11.) Toistaiseksi hanke ei ole herättänyt Sarajevossa tai Bosnia ja Hertsegovinassa yleensä erityisempää kiinnostusta.

Sattumaa tai ei, Sotalapsuuden museo sijaitsee Ulica Logavinalla, jota yhdysvaltalainen journalisti Barbara Demick kutsui Sarajevoksi pienoiskoossa romaanissaan *Logavina Street: Life and Death in a Sarajevo Neighborhood* (2012). Kirja on fiktiivinen, mutta tosiasioihin nojaava kuvaus Sarajevon piirityksestä. Museo puolestaan esittelee vaihtuvin näyttelyin sodan jäämistöä. Kokoelmiin kuuluu tällä hetkellä noin 4 000 esinettä ja 100 tuntia piirityksen aikaan lapsia olleiden haastatteluja. (www.warchildhood.org.) Yhdessä näyttelyistä oli esillä Mela-nimisen tytön balettitossut. Hän oli piirityksen alkaessa kahdeksanvuotias ja haaveili tulevansa *prima ballerinaksi*. Näin ei koskaan tapahtunut, mutta mobiilisovelluksella saattoi ladata videon, jolla hän tanssi. Se oli melkein makaaberi muistutus elämän hauraudesta.

Vuonna 2018 Euroopan neuvoston kulttuurikomitea myönsi Sotalapsuuden museolle vuoden museopalkinnon. Perusteluissa todettiin museon olevan ”tietoisesti

epäpoliittinen” sekä tuovan sodan kuvaamiseen lasten näkökulman, jota ei usein oteta huomioon. Neuvosto myös katsoi museon olevan hyvä esimerkki kansalaisaloitteellisuudesta ja toivoi sen innoittavan vastaaviin hankkeisiin maailman muilla konfliktialueilla. Perusteluissa ei selvennetty, millä tavalla museo on epäpoliittinen eikä pohdittu museon yhteyttä piiritykseen tai Bosnian sotaan yleensä. Toisin sanoen Euroopan neuvosto arvioi museota yleisestä rauhankasvatuksen näkökulmasta pohtimatta Bosnian sodan erityispiirteitä ja niiden vaikutuksia sovinnon rakentamiseen.

Jo ennen museota Halilović kokosi piirityksen lapsena kokeneiden muistoja, jotka hän julkaisi kirjana (*Djetinjstvo u ratu*) vuonna 2013. Englanninnois, *War Childhood*, ilmestyi neljä vuotta myöhemmin. Kirjassa ei kerrota pelkästään kauhuista vaan myös arkipäiväisistä ja vähäpätöisiltä vaikuttavista kokemuksista. Halilovićin oma tällainen muisto on valkoinen nenäliina, johon hänen perheensä ystävä, muuan taiteilija, piirsi kuvan Halilovićista istumassa polkupyörän satulassa.

Kirja ja Sotalapsuuden museo kiistävät Sarajevon kehystämisen yhden kansan uhriuden paikkana. Ne eivät kiellä bosniakkien kärsimyksiä ja kauhukokemuksia, mutta ne korostavat lasta yleensä, eivät tiettyyn kansaan kuuluvaa lasta, kokemuksen subjektina. Lasten muistoista ei muodostu ”ehjää” kokonaisuutta, mutta nimenomaan niiden monenkirjaisuus ja se, että ”yhdestä” piirityksestä on lukuisia muistoja, antaa mahdollisuuden kehittää moniäänistä kertomusta ja estää piirityksen ja sodan muistojen jähmettämistä yhden kansan monologiksi.

Kärsimysnarratiivi

Sarajevon kaupunkikuvassa piirityksen muistot visualisoidaan ja spatialisoidaan monumenteilla ja symboleilla. Ne antavat muistoille konkreettisen kiintopisteen ja luovat vaikutelman pysyvyydestä, jopa ikuisuudesta. Tämä pätee erityisesti bosniakkien kärsimystä korostaviin muistamisen muotoihin. Muistomerkit ovat

paikkoja, joissa muistoja uusinnetaan ja siirretään seuraavalle sukupolvelle rituaalien ja kertomusten muodossa. Nämä molemmat luovat ja pitävät yllä esimerkiksi käsitystä ”meistä” kärsivänä yhteisönä ja ”minusta” osana tätä yhteisöä. Ne antavat muistoille konkreettisen, fyysisen tai ruumiillisen, perustan: kärsimyskertomus ja kärsivien yhteisö eivät ole vain sosiaalisia konstruktioita vaan osa elettyä todellisuutta.

Piirityksen ja sodan kehystäminen kärsimysnarratiiviksi palvelee osaltaan yhdistävän, yhteisen muistin rakentamista ”vanhoille” ja ”uusille” sarajevolaisille (ks. Touquet 2015, 395). Identiteetin luomisen kannalta narratiivi ei kuitenkaan ole ongelmaton. Sotakirjeenvaihtaja ja sittemmin monietnisyyttä puolustanut bosniakkipoliitikko Predrag Kojović pelkisti ongelman kesällä 2018 kanadalaistoimittaja Michael Colbrokelle antamassaan haastattelussa toteamalla, että tarrautuminen ”ikäviin muistoihin” tekee Sarajevosta hautausmaan. Toteamusta voi tulkita niin, että koska hautausmaa on tämän elämän päätepiste, piirityksen ja sodan muistamiseen kuolemana ja kärsimyksenä ilman pyrkimystä päästä niistä ”yli” tekee menneisyydestä taakan, joka tukahduttaa piirityksen jälkeisen elämän.

Piirityksestä kärsimysnarratiivia kertovat ja pitävät yllä ensisijaisesti ne, jotka menettivät läheisiään. Heidän pääasiallisin tavoitteensa ei kuitenkaan näytä olevan Sarajevon kehystäminen pelkästään tai yksinomaan kärsimyksen paikaksi. Siksi Kojovićin näkemystä ei pidä yleistää. Hän on kuitenkin mielestäni oikeassa siinä, että kärsimysnarratiivista tulee ongelma, jos siitä tulee poliittinen, kasvatuksellinen tai kaupallinen tapa määritellä Sarajevoa.

Daytonin sopimuksen nojalla Bosnia ja Hertsegovina on jaettu juridisesti ja institutionaalisesti etnisiin perustein (vrt. Takševa 2018, 13–15). Sen mukaisesti kolmella virallisesti tunnustetulla kansallisuudella, bosniakeilla, kroaateilla ja serbeillä, on omat koulunsa, hallintojärjestelmänsä ja kansalaisjärjestönsä. Ne pakottavat ihmiset määrittelemään itsensä tietyn etnisen ryhmän jäseniksi.

Esimerkiksi pyrkiessään yliopistoon sarajevolaisen on valittava, onko hän bosniakki, Bosnian serbi, Bosnian kroaatti vai kuuluuko hän kansallisuusryhmän muut.

Poliittinen järjestelmä puolestaan suosii vallan ja taloudellisten resurssien jaossa nationalistisesti ajattelevia puolueita ja yrityksiä. Sarajevon kehystämistä bosniakkien kärsimyksen paikkana on mahdollista käyttää tämän erottelevan ja erilleen kasvamista tukevan järjestelmän tukemiseen, koska se luo ja pitää yllä käsitystä, että tiettyihin ihmisiin ei voi luottaa eikä heidän kanssaan voi jakaa arkea, ja että he ylipäättänsä eivät kuulu meidän maailmaamme.

Kaupallisesti kärsimysnarratiivia tukee turismin pimeä puoli, globaalikielellä *dark tourism*.¹¹ Se tekee piiritykseen liittyvistä kauhun ja kärsimyksen paikoista tuotteita, joiden avulla matkailija voi ikään kuin elää uudelleen piirityksen ahdistavan, ja varsin usein bosniakkien kärsimykseen liittyvän, tapahtuman. Tällainen muistaminen vahvistaa lisäksi stereotypiaa Sarajevosta ja koko Kaakkois-Euroopasta jatkuvan, mielettömän taistelun kotipaikkana. (Ks. Bohemian Blog 2016; Naef 2014.)

Kärsimysnarratiivin erityistapauksen muodostavat yksittäisten henkilöiden aloitteesta syntyneet museot. Perinteisesti museot on yhdistetty totuuteen: ne kertovat, mitä historiassa todella tapahtui. Sotalapsuudesta ja Srebrenican murhatöistä kertovat museot esittävät oman totuusnäkemyksensä hyvin voimakkaasti visuaalisin keinoin välittäen vahvasti emotionaalisen kuvan ”viattomien kärsimyksestä”. Samastuessaan kärsimyksen tai tuntiessaan empatiaa kärsiviä kohtaan museossa kävijä tai niiden aineistoa internetistä katseleva luo menneestä ”kokemuksellinen totuuden”, jonka vaikutus luultavasti on voimakkaampi kuin pelkän tiedollisen totuuden.

Gallerija pyrkii tietoisesti tähän, ja samalla Bosnian sodan – ja epäsuorasti myös piirityksen – kehystämiseen kansanmurhaksi, mikä tukee kärsimysnarratiivia.

¹¹ Monien muiden sotiin ja taisteluihin liittyvien paikkojen tavoin Sarajevoonkin saapuu muiden turistien ohessa matkailijoita, jotka haluavat nähdä nimenomaan taistelupaikkoja, surmapaikkoja ja keskitysleirejä.

Toisaalta voidaan ajatella, että Samarahin valokuvien näytteille pano on myös vahva ”Ei!” niin sodalle kuin piiritykselle. Sotalapsuuden museo ei esitä näin suoraa kannanottoa, mutta pyrkii selkeästi työstämään kärsimysnarratiivia niin, että ihmiset eivät takertuisi siihen loppuiäkseen. Lyhyesti sanoen kärsimysnarratiivi kamppailee Sarajevossa toisenlaisen kehystämisen rinnalla, Sarajevon muistamisena ihmisyyden ja inhimillisyyden paikkana. (Oma lukunsa on sitten se suuri enemmistö, jotka suhtautuvat välinpitämättömästi kumpaankin kehystykseen.)

Muistaminen ja ihmisuus

”Ihmisyyden muistamisessa” yksi narratiivi tai kehys, on alussa mainittu Sarajevon henki, johon ovat vedonneet sekä ulkomaalaiset että Sarajevon julkisuuskuvaa luovat poliitikot ja yrittäjät.¹² Historiallisesti kehysten totuutta voi epäillä, mutta eettisesti tarina kansalliskiihottomasta kaupungista on kasvattava. Se luo rakentavan, vuorovaikutteisen menneisyyden, jossa Sarajevo on joukko naapurustoja tai kortteleita (*komšiluki*), joissa eri uskonnot ja kansallisuudet elävät sovussa. Kärsimysnarratiivin tavoin tarinassa on myös draamaa, kuten naapureiden välisiä riitoja, mutta kärsimysnarratiivista poiketen ”Sarajevon henki” sisältää tapoja sovittaa riitoja ja unohtaa ne.

Tarinaa Sarajevon hengestä on tukenut muun muassa Berliinissä päämajaansa pitävän kansalaisjärjestö ViaKultin Sarajevon toimisto. Se on vuodesta 2004 alkaen järjestänyt vuosittain monipäiväisen lasten juhlan (*kids fest*), joka tuo yhteen 30 000–40 000 eri kansallisuutta olevaa lasta ympäri Bosnia ja Hertsegovinaa. Tavoitteena on synnyttää heissä keskinäistä ymmärrystä ja luottamusta sekä toisiinsa että maan tulevaisuuteen.¹³

¹² Esimerkiksi *National Geographicin* huhtikuun 2016 numerossa oli kuva-artikkeli ”Spritit of Sarajevo”. Ks. myös <http://www.spiritofbosnia.org/v7n1/duh-sarajeva-danas/> (artikkeli ”Sarajevo’s Spirit Today” vuodelta 2012).

¹³ Ks. <http://kidsfest.ba/eng/doc/14KF2017-FINAL-REPORT.pdf>.

Tällaista arjen dialogia edustaa myös Sarajevossa vuonna 1996 perustettu Pontamina-kuoro (Sielun silta). Nimi viittaa katolisuuteen, mutta kuorossa laulaa eri uskontojen edustajia. Kuoron tavoitteena onkin luoda yhteyksiä eri uskontojen ja kansallisuuksien välille ja luoda käsitystä ja muistoja siitä, että on mahdollista toimia yhdessä, vaikka eläisi erillään.¹⁴

Kärsimysnarratiivin kiistävät myös ne sarajevolaiset vanhemmat, jotka lainsäädännöstä huolimatta ovat onnistuneet rekisteröimään vastasyntyneet lapsensa bosnialaisiksi (*bosanci*), Bosnian asukkaiksi, erotuksena bosniakeista (*bošnjaci*), yhden tietyn kansan edustajista.¹⁵ Heitä ei (vielä) ole monta, mutta heidän olemassaolonsa osoittaa, että monikulttuurisella Sarajevolla on toivoa.

Ihmisyiden narratiivia voidaan rakentaa myös Kaakkois-Euroopan tutkimuksen avulla, olkoonkin, että kyse on aineiston tietynlaisesta valikoinnista. Kielitieteilijät totesivat jo 1800-luvulla alueen eri kielten sisältävän paljon sanastollisia ja rakenteellisia yhtäläisyyksiä. He selittivät ilmiön yhteisesti jaetulla historialla ja paikallisyhteisöjen monikielisyydellä ja katsoivat näiden molempien taustalla olevan (rauhanomaisen) kansojen välisen yhteydenpidon. Viime vuosisadan alussa tunnettu serbimaantieteilijä Jovan Cvijić puolestaan esitti, että Kaakkois-Eurooppa ei koostu etnisesti homogeenisista kansoista ja valtioista, vaan keskenään vuorovaikutuksessa olevista yhteisöistä. Näin ajatellen Kaakkois-Eurooppa, ja sen osana Sarajevo, on kulttuurialue, jossa kansallisuusrajat ylittävä tapojen ja näkemysten lainautuminen, niiden jatkuvuus ja muutos, on normaali ilmiö.

Piirityksen muistojen valikointiin ja identiteetin rakentamiseen sovellettuna tämä voisi tarkoittaa vaikkapa sitä, että kärsimyksen *muistaminen* on yhteistä bosniakeille, kroaateille ja serbeille. Kärsimys on kaikille yhteinen, jaettu maailma, jossa jokainen

¹⁴ Ks. [woolf.cam.ac.uk/whats-on/events/pontanima-choir](http://www.woolf.cam.ac.uk/whats-on/events/pontanima-choir).

¹⁵ Elvira Jukić, <http://www.balkaninsight.com/en/article/bosnian-baby-beats-ethnically-divided-system>

elää, ja jonka jokainen muistaa, omalla tavallaan. Tämä on normaalitila. Poikkeama, kuten sota, syntyy, kun omaa tapaa muistaa kärsimys – tai historia ylipäättänsä – aletaan pitää ainoana oikeana. Kun toisten kärsimykset kielletään tai ”unohdetaan”. Kun vastuu kärsimyksistä sysätään toisten niskoille. Kun kerrotaan vain omaa kärsimystä tukevia kertomuksia ja pystytetään vain sitä tukevia muistomerkkejä. Tällöin kielletään yhteisen, jaetun tai jaettavissa olevan maailman mahdollisuus ja väitetään ”hyvään” nationalistiseen tapaan muistojen esille kutsuman maailman samastuvan tiettyyn kansallisesti ”puhtaaseen” tilaan.

Tällainen muistaminen on eräänlainen kansanmurha. On normaalia, että jaamme maailman muiden kanssa. Tämän ”normaaliuden” saavuttamiseksi muistojen on annettava elää ja muuttua. Näin ei tapahdu, mikäli monikulttuurisuus hyväksytään periaatteena, mutta käytännössä poliittisiksi johtajiksi valitaan nationalisteja. Muutos voi alkaa sen tunnustamisella, että kärsimyksen muistot eivät ole vain yhden kansan kertomus, ne ovat monien kansojen ja tarinoiden yhteisesti muuttama kokonaisuus. Ne ovat työkaluja, eivät aseita, rakentaa Sarajevon, Bosnia ja Hertsegovinan, Kaakkois-Euroopan ja maailman ja niiden asukkaiden identiteettiä ja tulevaisuutta.¹⁶

Kiitän Nina Maskulinia kommenteista ja Nora Repoa Kaakkois-Eurooppaa koskevista keskusteluista. Tulkinnat ja mahdolliset virheet ovat minun.

Viitteet

Bohemian Blog (2016), ”After the Siege: What I Learned in 18 Hours of Sarajevo War Tourism”. – <<http://www.thebohemianblog.com/2016/08/after-the-siege-war-tourism-sarajevo-bosnia.html>>

¹⁶ Sarajevossa, ja koko entisen Jugoslavian alueella, tämänkaltaisen muistamisen yksi suuri ongelma on, että se tuo monille mieleen Titon ajan ”veljeyden ja yhtenäisyyden” narratiivin. Ideologisen yhdenmukaistamisen ja vuorovaikutuksesta syntyvän yhteisöllisyyden välillä on kuitenkin merkittävä ero.

Colborne, Michael (2018), "In Bosnia, Forgetting Could Mean a Brighter Future." – *Foreign Policy* 6.7.2018. <<https://foreignpolicy.com/2018/07/06/in-bosnia-forgetting-could-mean-a-brighter-future/>>.

Jansen, Stef (2013), "People and Things in the Ethnography of Borders: Materialising the Division of Sarajevo". – *Social Anthropology* 21 (1), 23–37.

Jukic, Elvira (2015), "Bosnian Baby Beats Ethnically-divided System". – [Http://www.balkaninsight.com/en/article/bosnian-baby-beats-ethnically-divided-system](http://www.balkaninsight.com/en/article/bosnian-baby-beats-ethnically-divided-system).

Kappeler, Stefania (2017), "Sarajevo's Ambivalent Memoryscape: Spatial Stories of Peace and Conflict". – *Memory Studies* 10:2, 130–143.

Laitila, Teuvo (2010), "'Tanssiva nainen on saatanan rakastettu' – Sakari Pälsin Bosnia-kuvat." – Maija Könönen et al. (toim.), *Balkanin syndrooma? Esseitä Kaakkois-Euroopan menneisyydestä, nykyisyydestä ja tulevaisuudesta*. Aleksanteri Series 1/2010. Helsinki: Aleksanteri-instituutti, 209–234.

Naef, Patrick (2014), "Welcome to Sarajevo! Touring *The Powder Keg*". – Brigitte Sion (toim.), *Death Tourism. Disaster Sites as Recreational Landscape*. London: Seagull, 310–326.

Panjeta, Lejla (2014), "The Good, the Bad, and the Ugly in Bosnian Cinema". – *Epiphany. Journal of Transdisciplinary Studies* 7 (2), 113–127.

Sarajevo Memorial (2010), "Sarajevo Memorial for Children Killed during Siege." – <<http://www.balkaninsight.com/en/article/sarajevo-memorial-for-children-killed-during-siege/>>.

Sarajevo Times 28.2.2015, "Which Story Lays behind the Terrible Beauty of Sarajevo Roses?" – <<http://www.sarajevotimes.com/story-lays-behind-terrible-beauty-sarajevo-roses/>>.

Sontag, Susan (2003), *Regarding the Pain of Others*. New York: Farrar, Straus and Giroux.

Spaic, Igor (2017), "My Sarajevo, A City of Tolerance and Resistance". – <<http://www.balkaninsight.com/en/article/my-sarajevo-a-city-of-tolerance-and-resistance-04-06-2017>>.

Takševa, Tatjana (2018), "Building a Culture of Peace and Collective Memory in Post-conflict Bosnia and Herzegovina: Sarajevo's Museum of War Childhood". – *Studies in Ethnicity and Nationalism* 18 (1), 3–18.

Touquet, Heleen (2015), "Non-ethnic Mobilisation in Deeply Divided Societys, the Case of the Sarajevo Protests". – *Europe-Asia Studies* 67 (3), 388–408.

Bosnian moderni islam

Ahmet Alibašićin haastattelu 13.9.2018

Sarajevossa

Mikko Ketola

Vartija tapasi professori Ahmet Alibašićin (s. 1971) tämän työhuoneessa islamilaisten opintojen tiedekunnassa Sarajevossa. Alibašić valmistui valtiotieteen tohtoriksi Sarajevon yliopistosta 2011, ja hänen väitöskirjansa aihe oli islamilainen oppositio arabimaailmassa. Hän on opiskellut lisäksi Kuala Lumpurissa, Malesiassa. Hän on toimittanut teosta *Yearbook of Muslims in Europe* ja aikakauskirjaa *Journal of Muslims in Europe*. Omassa tiedekunnassaan hän on pitänyt kursseja muun muassa islamilaisesta kulttuurista ja sivilisaatiosta.

V: Voiko Bosnian muslimeja eli bosniakkeja luonnehtia niin, että vaikka te olette sopeutuneet vuosisatojen kuluessa Balkanin oloihin, te olette kuitenkin selvästi identiteetiltänne muslimeja? Samalla te olette kaukana islamismista, konservatiivisuuden rumista puolista ja edustatte pikemminkin dialogista islamia?

A: Kyllä se niin on, mutta haluan kuitenkin korostaa yhtä asiaa, joka ei koske vain Bosnian muslimeja. Väitän, että useimmat muslimiyhteisöt, jos niillä olisi ollut samat mahdollisuudet ja samat haasteet kuin meillä, olisivat päätyneet samanlaiseen tilanteeseen. Tämä on tärkeä seikka ymmärtää sen vuoksi, että odotan ja olen toiveikas, että jos Euroopassa ei jouduta uskontojen välisiin kulttuurisotiin, useimmista Euroopan muslimiyhteisöistä tulee meidän kaltaisiamme.

Syyni ajatella näin perustuu seuraavaan. Jos ajatellaan vuotta 1800, Bosnian muslimit eivät eronneet muista Ottomaanien valtakunnan muslimeista. Anatolian muslimit

elivät myös uskonnollisesti moninaisissa oloissa, joissa muslimeja ei ollut paljon. Bosnian muslimit joutuivat vajaan 200 vuotta sitten silmäkkäin modernisaation kanssa, Euroopan kanssa, lännen kanssa. Kohtasimme ei-muslimeja ja heidän oikeutensa. Se tapahtui jo ottomaaniaikana. Se aiheutti paljon vastarintaa ja erilaisia reaktioita. Sitten tuli Itävalta-Unkarin aika (1878–1918). Se aiheutti monenlaista painetta, sortoa ja muuta sellaista. Samalla oli kuitenkin mahdollisuus neuvottelemiseen ja vastavaatimusten esittämiseen.

Meillä oli tilaisuus sopeutua ja sovittaa itsemme uudenlaiseen tilanteeseen. 1900-luvun alussa esimerkiksi nousi esiin naiskysymys; heidän koulutuksensa ja niin edelleen. Vuonna 1945 meidän oli nieltävä monenlaisia asioita, debatti naisten asemasta ja muista ajankohtaisista asioista täytyi lopettaa, ja meidät pakotettiin hyväksymään monenlaisia asioita. Mutta meillä oli kuitenkin takanamme ottomaaniajan modernisaatiokokemus, ja Itävalta-Unkarin ajan kokemukset auttoivat meitä paljon.

40 vuoden kuluessa muutimme kokonaan näkemyksemme Itävalta-Unkarin valtiosta. Tajusimme, että meidän näkemyksemme Itävalta-Unkarin hallituksesta muslimivastaisena olivat väärinä. Huomasimme, että valtio kunnioitti lakeja ja antoi muillekin uskonnoille vapauden toimia. Monet muslimit vastustavat nykyään kiihkeästi sekulaaria valtiota. Miksi? Koska ainoa sekulaari valtio, jonka he tuntevat, ei ole poliittisesti tai uskonnollisesti neutraali valtio vaan valtio, joka koko ajan antaa heille uusia velvoitteita ja murskaa erilaisia pyrkimyksiä. Kun heille sanoo sanat sekulaari valtio, he kuulevat sanan diktatuuri ja ajattelevat valtiota, joka sortaa.

Tunnen esimerkiksi erään merkittävän islamistijohtajan. Kun hän tuli käymään Sarajevossa kahdeksan vuotta sitten, eikä täällä ollut vielä saatu hallitusta vaalien jälkeen kasaan, yhteiskunnassa asiat toimivat kuitenkin. Hän sanoi silloin pitävänsä meidän sekulaarista systeemistämme mutta pyysi samalla, etten kertoisi kenellekään, mitä oli sanonut. Hän kertoi, että hänen omassa maassaan kaikki pysähtyi, jos ministereitä ei ollut nimitetty.

Meidän 40-vuotinen kokemuksemme Itävalta-Unkarista auttoi meitä ymmärtämään, että asiat voivat toimia muslimeita tyydyttävällä tavalla myös sekulaarissa valtiossa, vaikka meillä olikin kaikenlaista valittamista, ongelmia jne. Meillä oli siten vuosikymmeniä aikaa kohdata modernisaatio ja ymmärtää, että uusien näkökulmien hyväksyminen ei automaattisesti johtanut siihen, että annettiin periksi kaikessa. Tätä monet muslimit pelkäävät nykyään, että joustaminen yhdessä sinänsä ehkä pienessä asiassa johtaa kaltevalle pinnalle, jota sitten liu'utaan pohjalle saakka eikä pystytä pysähtymään siinä välillä.

Minusta näyttää siltä, että kun eurooppalaisia muslimeja tulee tänne ensi kertaa vierailemaan vaikkapa jostakin konservatiivisemmasta yhteisöstä, he yllättyvät siitä, että on mahdollista kehittyä ja uudistua ja pysähtyä siinä liu'un keskivaiheilla. Esimerkiksi muslimityttöjen on mahdollista samaan aikaan olla vapaita ja pitää hijabia.

Eurooppalaiset muslimit tulevat ja näkevät, että meillä on täällä reformoitu islamilainen oppilaitos. He puolestaan pelkäävät, että jos oppilaitoksia aletaan uudistaa, se merkitsee maailmanloppua. He näkevät, kuinka täällä opetetaan islamin kursseja yhdessä humanististen ja valtio-opillisten aineiden kanssa. Heidän mielestään se on mahtavaa. He ymmärtävät, että täällä oppitunneilla käyvät tytöt ja pojat pysyvät muslimeina. Kaiken tämän päätteeksi sanoisin, että Bosnian muslimeissa ei ole mitään erityistä, mutta heillä on ollut erilaiset mahdollisuudet ja haasteet kuin monien muiden maiden muslimeilla, ja tätä olotilaa on kestänyt pitkään. Siinä on ollut selvä jatkumo. Meillä on lisäksi ollut omat paikalliset teologimme ja koulutuslaitoksemme, jotka ovat auttaneet haasteisiin vastaamisessa.

V: Kuulostaa siltä, että Suomen muslimeille voisi olla hyväksi, jos he saisivat imaamin Bosniasta.

A: Itse asiassa viimeinen näkökulmani puhuu tätä ajatusta vastaan! Kun me kohtasimme ongelmia, meillä oli paikallista teologista kapasiteettia, jonka avulla

kävimme ongelmiin käsiksi. Kuvitellaan tilanne, että me olisimmekin ongelmatilanteissa luottaneet ulkopuolisiin teologisiin neuvoihin. Luulen, että olisimme epäonnistuneet ja toimmemme olisivat olleet riittämättömiä. On kuitenkin tärkeää, että jonkin maan muslimiyhteisöä ei eristetä muusta muslimimaailmasta. Sellaista saattaa sattua, jos jokin hallitus pelkää huonoja ulkopuolisia vaikutteita. Eristäminen aiheuttaa syviä epäluuloja paikallisessa yhteisössä: miksi he haluavat eristää meidät? On järkevää antaa yhteisöjen olla yhteydessä muuallekin mutta samalla kehottaa niitä kehittämään omaa teologista kapasiteettiaan.

Me pystyisimme varmasti auttamaan vaikkapa suomalaisia muslimeja ja ottaisimme mielellämme heitä vastaan tänne. Kertoisimme silloin omista kokemuksistamme ja luultavasti ehdottaisimme joitakin ratkaisuja. On silti luultavasti parempi, että he kasvattavat omaa paikallista teologista kapasiteettiaan ja löytävät islamilaisia vastauksia ajankohtaisiin suomalaisiin kysymyksiin.

V: Onko Bosniassa edelleen vastustusta sekulaaria valtiota vastaan vanhemman muslimipolven parissa?

A: Ei oikeastaan. Kun aikanaan ennen vuotta 1945, jolloin kaikki keskustelu tyrehtyi, puhuttiin sekulaarin valtion ja islamin suhteesta, ei käytetty termiä sekulaari valtio, vaan puhuttiin ennen muuta siitä, mikä oli islamilaisen oikeuden eli sharian vaikutusala. Jopa ottomaaniaikana sharian vaikutus koski vain perheasioita ja uskonnollista hyväntekeväisyyttä. Siis avioliitto, avioero, perintöasiat. Liiketoiminta- ja rikoslait sekularisoitiin pitkälle jo ottomaaniaikana. Tämä oppilaitos koulutti aikanaan virkailijoita Itävalta-Unkarin sharia-oikeusistuimiin. Itävalta–Unkarissa oli sharia-oikeusistuimia 40 vuoden ajan, eikä se aiheuttanut erityisiä ongelmia. Se tieto on shokki monille. Myös Jugoslaviassa oli shariaoikeuksia 1918–1946. Belgradissa parlamentti keskusteli shariaoikeuksien toiminnasta eikä se ollut iso juttu. Kommunistit sanoivat sitten, että unohtakaa koko juttu ja sulkiivat shariaoikeudet. Vuosina 1945–1985 emme keskustelleet asiasta. Miksi? Koska keskustelemisesta ei olisi ollut mitään hyötyä. Siitä olisi seurannut vain vaikeuksia. Vuoden 1985 jälkeen

ryhdyimme taas puhumaan siitä, että halusimme sekulaarin valtion. Jugoslavia ei kelvannut, koska se ei ollut sekulaari vaan ideologinen valtio. Se oli omalla tavallaan teokraattinen.

Mikä on tilanne tänään? Useimmat muslimit ja suurin osa islamilaisen yhteisön johtoa hyväksyy uskonnonvapauslainsäädännön. Meillä on ollut joitakin ongelmia. Norjalaiset kollegamme auttoivat meitä analysoimaan ja ymmärtämään Euroopan ihmisoikeussopimusta ja erityisesti sitä, mitä se sanoo uskonnonvapaudesta. Me totesimme, että elämme mielellämme näiden sääntöjen mukaan. Meillä on täällä kurseja uskonnosta ja lainsäädännöstä, uskonnosta ja yhteiskunnasta. Opetamme, että jos haluamme elää eurooppalaisessa yhteiskunnassa, nämä ovat säännöt. Haluamme ehkä muuttaa niitä, mutta silloinkin toimitaan tiettyjen sääntöjen mukaan.

Toistan vielä, että silloin kun sanomme, että haluamme sekulaarin valtion, tarkoitamme neutraalia valtiota. Minusta Bosniassa on hyvä uskonnonvapauslainsäädäntö. Me muslimit emme halua mitään syrjintää tai erityisasemaa. Muslimeita on puolet kansasta, mutta meille sopii hyvin, että meitä kohdellaan samalla tavalla kuin muita uskonnollisia yhteisöjä. Tämän asian yhteydessä kohtaamme joskus ihmisiä, jotka sanovat, että uskonto on yksityisasia. Heille vastaamme, että asia ei ole niin. Euroopan ihmisoikeussopimuksen perusteella uskonnollisuudella on oma paikkansa myös julkisuudessa.

V: Mainitsit sharian. Länsimaissa tunnetaan tapaus, jossa eräs journalisti vieraili moskeijassa ja keskusteli siellä erään naisen kanssa, joka kertoi hänen miehensä pahoinpitelevän häntä. Nainen sanoi pyytäneensä asiaan neuvoa imaamilta. Tämä oli kehottanut häntä unohtamaan poliisin ja keskustelemaan miehen kanssa, ja jos se ei auttaisi, turvautumaan Jumalan apuun.

A: Tällaisia tapauksia on paljon. Minulla ei ole tilastotietoa, mutta olen varma, että meidänkin yhteisöstämme löytyy vastaavia kertomuksia. Kyse ei ole pelkästään kulttuurisesta traditiosta. On tunnustettava, että jos avaa meidän pyhät kirjamme, on

selvää, että tähän tapaan asiat muinoin ymmärrettiin. Mutta asiat ovat muutoksessa. Jos ajatellaan Bosnian muslimien viimeistä 200 vuotta, huomaa, että uudelleentulkintaa on tapahtunut. Me pyrimme saattamaan tšekäläisten muslimien tietoon kaikki relevantit uudelleentulkinnat, joita muslimioppineet maailmalla ovat tehneet. Me ikään kuin rakennamme hitaasti uudenlaista konsensusta. Esimerkkinä olkoon kysymys uskosta luopumisesta. Tiedän, että edelleen on ihmisiä, jopa kollegoissani, jotka sanovat, että uskosta luopuneita on rangaistava niin kuin Koraani määrää. Toisaalta sain kerran minua shokeeranneen puhelun eräältä oppineelta Saudi-Arabiasta, ja hän halusi löytää perusteita perinteisen tulkinnan muuttamiselle! Suhtautuminen uskosta luopumiseen ei ole mikään relevantti kysymys nykyään. Se tulee tietenkin esiin pyhiä kirjoituksia koskevissa akateemisissa opinnoissa, mutta yhteiskunnallinen, yleisesti keskusteltu kysymys se ei enää ole meidän yhteisössämme, ihmiset ovat unohtaneet sen! Kun se nousee esiin opiskelijoiden kysymyksissä, voin hyvin muistuttaa, että Koraanissa puhutaan pikemminkin uskonnonvapaudesta monessa kohtaa.

Tulkinnat siis muuttuvat, mutta siihen tarvitaan aikaa ja kärsivällisyyttä, keskustelua. Ihmisiä ei voi pakottaa muuttamaan yhtäkkiä näkemyksiään, siitä ei seuraa hyvää. Heidän täytyy sopeutua ja ymmärtää asioita omien kokemustensa kautta. Tiedän, että jotkut asiat eivät voi odottaa. Jos jotakuta pahoinpidellään oppiin vedoten, hänelle ei voi sanoa, että odottakaa 15 tai 20 vuotta, kunnes saamme tämän teologisen kysymyksen selvitetyksi! Te luterilaiset tiedätte vielä paremmin, kuinka ennen niin yksiselitteiseltä näyttävillä teksteillä voidaan löytää uusia tulkintoja.

Tällaista teologista kehitystä täällä siis tapahtuu. Meillä ei kuitenkaan ole kanttia viedä muihin maihin näkemyksiämme islamista, me olemme merkityksettömän vähäinen joukko, vain kaksi miljoonaa. Bosnian muslimit ovat kyllä symbolisesti merkittäviä, mikä johtuu sodasta ja kärsimyksistä. Meillä ei ole monia intellektuelleja, jotka osaisivat muotoilla kokemuksemme kansainvälisillä areenoilla. Me yritämme kyllä kaikkemme. Kun oppilaitoksemme kesäkouluun tulee musliminuoria muualta maailmasta, kerron heille, mitä uskonnonvapaus on, mitkä

puolet siinä toimivat hyvin ja minkä asioiden kanssa on vielä tekemistä. Monet heistä eivät ole koskaan kuulleetkaan näistä. Me emme ole onneksi yksin tällä asialla. Ympäri maailmaa on muslimeja, jotka pyrkivät edistämään samoja asioita, ja heitä on autettava.

Uskottavuus on tärkeä kysymys. Kun tulee puhetta islamin reformoimisesta, monet unohtavat sen että kun Luther reformoi kristinuskoa, hän halusi tulla paremmaksi kristityksi, ei huonommaksi. Usein tuntuu siltä, että kun ihmiset puhuvat islamin reformoinnista, heillä on mielessään lopputulos, jossa muslimit ovat vähemmän muslimeja kuin ennen reformaatiota. Ei! Meidän on sen sijaan vahvistettava käsitystä uudistajasta muslimina, joka haluaa olla entistä sitoutuneempi omaan uskoonsa, eettisempi ja vastuullisempi. Ne, jotka vastustavat uudistusta, ovat luultavasti uskollisempia traditiolle ja kulttuurille, mikä taas on jotakin muuta. Uudistajat eivät ole kaikkensa myyneitä muslimeja vaan moderneja muslimia, jotka pyrkivät elämään uskoaan vastuullisesti. Toiset taas ovat konservatiiveja traditionalisteja, jotka ovat uskollisia traditioilleen, kulttuurilleen ja esi-isilleen. Kun kysytään, kummat ovat parempia muslimeja, mikä on vastaus?

V: Länsimaissa on jo pitkän aikaa harjoitettu kriittistä raamatuntutkimusta. Mitä sanoisit kriittisen koraanintutkimuksen merkityksestä?

A: En ole kovin hyvä pyhien tekstien tulkinnassa, olen ennen muuta valtiotieteilijä. Ymmärrän kuitenkin asian niin, että Koraanin pitäminen Jumalan sanana ei kumoa mitään siitä, mitä olemme puhuneet. Olen sitä mieltä, että tekstiä voi tulkita täysin uusilla tavoilla kiistämättä silti sen jumalallista alkuperää. Minua ei kiinnosta se, kuka pääsee taivaaseen tai joutuu helvettiin. Jätän sen teologeille. Minua kiinnostaa se, mitä voidaan sanoa tämän tai tuon ihmisen tai ryhmän oikeuksista.

Kysymys oikeudenmukaisuuden ja anteeksiannon suhteesta Koraanissa on mielenkiintoinen. Islamilla on yleisesti oikeudenmukaisuuden uskonnon imago. Muslimit pitävät usein anteeksiantoa vähempiarvoisena asiana kuin

oikeudenmukaisuutta. Kristityn silmiin sen sijaan saattavat ennemminkin sattua Koraanista kohdat, joissa puhutaan anteeksiannosta. Ja näin asia todellisuudessa onkin: Koraanissa arvostetaan anteeksiantoa enemmän kuin oikeudenmukaisuutta.

V: Miten näet uskontojen väliset suhteet Bosniassa. Onko niiden välillä aitoa yhteistyötä, vai onko kysymys pikemminkin kohteliaasta rinnakkainelosta?

A: Ne vaihtelevat. En väitä, että muslimit ovat enkeleitä. Kun tarkastelee 1990-lukua, huomaa, että muslimeilla oli omat epäonnistumisensa ja synkät hetkensä. Me teimme sotarikoksia. Mutta silti todellisuus on se, että 85 % sodan uhreista oli muslimeja, mikä kertoo jotakin. Sanoakseni asian hyvin suoraan ja konkreettisesti, omassa yhteisössäni on monenlaista väkeä, enkä haluaisi tulla samastetuksi eräisiin muslimeihin siinä, miten he kohtelevat toisia.

Mitä tulee katolilaisiin, Sarajevon ja Hertzegovinan katolilaisissa on eroja. Heidän johtajansa ovat erilaisia. Jotkut kovan linjan katolilaiset pitävät sarajevolaisia pappeja petteureina. Sarajevon ja Hertzegovinan fransiskaanit eivät ole keskenään samanlaisia.

Bosnian muslimeissa on myös kovan linjan edustajia, jotka pitävät Bosnian ja Hertzegovinan suurmufti Husein Kavazovićia epäuskovana, koska hän kannattaa demokratiaa. Vaikeimmat suhteet muslimeilla on ortodoksiseen kirkkoon. Ortodokseilla ja katolilaisilla on omat ongelmansa. Pienen juutalaisyhteisön kanssa yhteistyö taas sujuu hienosti. Kuten voi huomata, mitään yleistä ei uskontojen välisistä suhteista Bosniassa voi sanoa, vaan niihin vaikuttavat monet tekijät.

V: Kiitos haastattelusta!

Bosnian kireä rauha

Matti Myllykoski

Vuonna 1991 Bosnia-Hertsegovinan alueella asui 4 miljoonaa ihmistä, joista 44% oli bosniakkeja eli Bosnian muslimeja, 31% serbejä, 17% kroaatteja sekä noin 8% jugoslaaveja. Maaliskuun alusta 1992 marraskuun lopulle 1995 käyty Bosnian sota vaati yli sadan tuhannen ihmisen hengen. Uhreista noin 80% oli bosniakkeja, joita serbit surmasivat. Pahimman verilöylyn serbit toimeenpanivat Srebrenicassa, jossa heinäkuussa 1995 he surmasivat 8000 bosniakkia. Tämä Euroopan pahin kansanmurha holokaustin jälkeen ajoi NATO:n joukot pommittamaan Bosnian serbien tukikohtia, mikä puolestaan johti pian sodan päättymiseen. Euroopan unionin rooli sodan aikana oli vähemmän kunniakas. Monet Euroopan poliitikot toistivat ajatusta kaikkien osapuolten syyllisyydestä julmuuksiin ja verenvuodatukseen. Vaikka näihin syyllistyivät kaikki osapuolet, bosniakit maksoivat ihmishenkinä laskettuna sodasta ylivoimaisesti kovimman hinnan.

Marraskuussa 1995 solmittiin Wright-Pattersonin tukikohdassa Yhdysvalloissa Ohiossa lähellä Daytonia Bosnian sodan päättänyt niin kutsuttu Daytonin rauhansopimus. Sopimus allekirjoitettiin kuukautta myöhemmin Pariisissa. Rauhansopimuksessa maa jaettiin kahteen poliittiseen kokonaisuuteen, bosniakkien ja kroaattien yhteiseen Bosnia ja Hertsegovinan federaatioon sekä Serbitasavaltaan. Kansainvälisen tarkkailun alla Bosnia-Hertsegovina otti ensi askeleensa aivan uudentyypisenä eurooppalaisena valtiona. Kieli- ja kulttuuririidoistaan tunnettu Belgia on elänyt jakautuneena flaamien ja vallonien maihin, mutta Bosnia-Hertsegovinassa ja jakoa on rasittanut alusta alkaen ja hyvin raskaasti sodan perintö. Etenkin serbit ovat halunneet itselleen vahvaa autonomiaa, ja monet heistä kannattavat täydellistä irtautumista Bosnia-Hertsegovinasta.

KARTTA: *Daytonin sopimuksen mukainen Bosnia-Hertsegovinan jako kahteen hallintoalueeseen*

Vuoden 2013 väestönlaskun mukaan Bosnia ja Hertsegovinan federaation asukkaista on hieman yli 70% bosniakkeja, noin 22,4% kroaatteja ja 2,4% serbejä.

Serbitasavallan asukkaista puolestaan selvästi yli 80% on serbejä, vajaa 13% bosniakkeja ja hieman yli 2% on kroaatteja. Serbitasavalta on etnisesti ”puhtaampi”, ja siellä etnisiä vähemmistöjä kohdellaan ainakin protesteista päätellen syrjivämmin

kuin muslimijohtoisessa federaatiossa. Vaikka Bosnia-Hertsegovinan jako kahtia nähtiin sodan jälkeen poliittiseksi välttämättömyydeksi, se on tuonut mukanaan monia ongelmia. Kahdella etnisesti vastakkaisella alueella on kummallakin laaja autonomia, mikä on kasvattanut virkamiesten ja hallintokulujen määrää. Laajalle levinnyt korruptio vain pahentaa asiaa.

Keskimääräiseksi työttömyysasteeksi koko Bosnia-Hertsegovinan alueella on tänä vuonna laskettu noin 35%, mutta todellista lukua on vaikea laskea tilastojen kaunistelun, harmaan työvoiman laajuuden ja suurten alueellisten erojen vuoksi. Sarajevossa työttömiä on yhden laskutavan mukaan ”vain” 15%. Uskonnollis-etniseltä kannalta köyhä valtio joutuu kannattelemaan kolmea erilaista koulujärjestelmää, koska kullakin kansanosalla on oma kulttuurinsa sekä oma totuutensa yhteisestä historiasta. Rauhanomaisen rinnakkaiselon sijaan pitäisi bosniakkien, serbien ja kroaattien osalta ehkä puhua väkivallattomasta erilläänolosta.

Daytonin rauhansopimuksesta seuranneet aineelliset ja moraaliset ongelmat

Moraaliteologian professori **Zorica Maros** työskentelee Sarajevon yliopiston katolisessa teologisessa tiedekunnassa. Hän on kroaatti kuten monet niistä, jotka työskentelevät aktiivisesti sovinnon puolesta Bosnia-Hertsegovinassa. Monien muiden maan koulutettujen kroaattien tavoin häntä huolestuttaa kaltaistensa ammattitaitoisten kroaattien joukkomuutto pois Bosnia-Hertsegovinasta. Nämä lähtevät paremman elämän ja paremman työn perässä Kroatian lisäksi Itävaltaan ja muihin läntisen Euroopan maihin. Juuri nyt maa tarvitsisi sekä hyvinvoinnin rakentajia että sovinnon tekijöitä.

Zorica Maros on kirjoittanut siitä, että kuluneen kahden vuosikymmenen aikana Bosnia-Hertsegovina on elänyt menneisyydessä joka ei suostu muuttumaan menneisyydeksi. Tuona aikana yhteiskunta on ryövännyt kansalaisiaan aineellisesti, hengellisesti ja moraalisesti, hän sanoo. Maahan ei ole syntynyt poliittisesti

kehittyneitä ja inhimillisesti muotoutunutta tietoisuutta, mikä on johtanut kansalaisten lyhytnäköiseen itsekkyyteen ja yltiökansallista retoriikkaa viljelevien poliitikkojen vallan kasvuun. Kansasta tulee kollektiiviin liimautunutta kasvotonta massaa; yksilöllisyys ja siihen liittyvät vapaus ja vastuu katoavat.

Kuten holokaustiin johtaneessa natsien hallitsemassa yhteiskunnassa, myös Bosnia-Hertsegovinassa sivuutetut ja käsittelemättä jääneet vanhat jännitteet kohtaavat modernin yhteiskunnan rationaaliset ja tehokkaat toimintakeinot. Zorica Maroksen mukaan näiden kietoutuminen toisiinsa tuottaa epäoikeudenmukaisuutta. Hän väittää, että maan todellinen työttömyysaste on selvästi yli 40% ja muistuttaa, että Bosnia-Hertsegovinan keskimääräistä tulotasoa ilmoitettaessa (liian) korkeapalkkaisten virkamiesten kuormittama julkinen sektori antaa todellisesta tilanteesta liian ruusuisen kuvan. Virkamiehiä on maassa jotakin lukujen 180.000 ja 240.000 väliltä, mikä on prosentuaalisesti Euroopan ennätys, ehkäpä maailmanennätys. Maan joka kolmas työläinen ansaitsee vain minimipalkan 420 KM eli 210 dollaria kuukaudessa. Jokapäiväiseen kulutukseen kansalainen tarvitsisi 1800 KM kuukaudessa, joten pahimmassa tapauksessa siihen ei riitä edes kolmen kuukauden palkka. Kuten sanottu, koulutettu työvoima muuttaa näköalattomuuden ja korruption vuoksi maasta pois.

Zorica muistuttaa, että sosiaalieettisessä opetuksessaan kirkko tuomitsee johdonmukaisesti työläisten riistämisen sekä yhteiskunnalliset rakenteet, jotka sortavat ihmisiä ja vievät heiltä heidän arvokkuutensa. Tätä paavit Benedictus XVI ja Franciscus ovat korostaneet useissa yhteyksissä.

Sovinnon vaikeudesta

Zorica Maros järjesti vuosina 2014-17 Sarajevossa kaikille kansalaisille avoimia julkisia keskusteluita aiheesta ”sodasta sovintoon”. Paneelikeskusteluissa käsiteltiin erilaisia vaikeita teemoja. Kroaatit ja bosniakit olivat hyvin edustettuina niin

keskustelijoiden kuin yleisön joukossa, mutta serbit loistivat poissaolollaan. Zorica arvioi, että noin kymmenen serbiopiskelijää osallistui tilaisuuksiin, ja joukossa oli joku professorikin. Serbien puolella ongelmana oli, että osallistujien tuli saada lupa ortodoksisen kirkon johdolta. Lisäksi piispat niin ortodoksisella kuin katolisellakin puolella ovat olleet sovinnonlausumissaan ympäröityjä. Syyllisyyttä ei myönnetä eikä oman puolen pahoista teoista puhuta. Kukin kansanryhmä korostaa omaa kärsimystään. Serbien osalta tilannetta mutkistaa entisestään se, että serbitasavallan presidentti ei tunnusta Bosnia-Hertsegovinaa valtioksi.

Historiallinen totuus sodan tapahtumista ja kaikkien tosiasioiden tunnustaminen jokaisessa kansanryhmässä on ehdottomana edellytyksenä sovinnolle, Zorica sanoo. Keskustelu on umpikujassa ja prosessi on pysähtynyt. Jännitys eniten väkivaltaan turvautuneiden serbien ja eniten uhreina kärsineiden muslimien välillä odottaa edelleenkin purkamistaan, eikä näköpiirissä ole keinoa, tietä tai toimintatapaa, jolla siinä päästäisiin edes alkuun. Ne harvat serbit, jotka kykenevät keskustelemaan ja ovat halukkaita avoimeen dialogiin, ovat suurissa vaikeuksissa omiensa parissa. Yksi harvoista serbikeskustelijoista on Banja Lucassa vaikuttava professori **Ivan Šijaković**, joka on tutkimuksissaan käsitellyt kansalliseen identiteettiin, ihmisoikeuksien loukkauksiin ja väkivaltaan liittyviä kysymyksiä.

Bosnian etniseen jakautumiseen liittyy muutamia leimallisia kulttuurisia tekijöitä. Yksi näistä on kieli. Entinen Jugoslavia tunnusti kolme virallista kieltä: serbokroatian, sloveenin ja montenegrin kielet. Jugoslavian hajoaminen ja sota politisoi ja polarisoi kielikysymyksen, joka oli aina oirehtinut pinnan alla kyteneitä jännitteitä. Vaikka bosniakit, serbit ja kroaatit puhuvat samaa kieltä, kukin kansantyyppi haluaa nimetä kielensä oman etnisen identiteettinsä mukaisesti. Kroatialainen kielitieteilijä Snjezana Kordic kuvaa tilannetta erikoiseksi: kun järjestetään yhteisiä kokouksia ja konferensseja, puhutaan ehdottomasti eri kieliä, mutta simultaanitulkkausta ei järjestetä. Kordicin ja hänen kollegoidensa silmissä bosnia, serbi ja kroaatti ovat paikallisia versioita yhdestä ja samasta kielestä siinä missä saksan, ranskan ja englannin murteet ovat kaikki saksaa, ranskaa ja englantia.

Esimerkkinä koulut

Bosnian paikalliset koulut jakautuvat etnisten rajojen mukaan. Saman alueen serbien, kroaattien ja bosniakkien lapset käyvät eri kouluja. Kielitieteilijät muistuttavat turhaan, että kaikki nämä lapset puhuvat samaa kieltä ja ymmärtäisivät vaivattomasti yhteisellä kielellä annettua opetusta – paremmin kuin pohjoisamerikkalaiset ja englantilaiset lapset ymmärtäisivät toisiaan. Etenkin koulukysymyksessä kieltä käytetään tinkimättömästi etnisen ja poliittisen jaon välineenä. Oman kollektiivisen narratiivin mukainen opetus luo luokassa luo yhtäältä turvallisuuden ja yhteenkuuluvuuden tunnetta, mutta sillä ei rakenneta rauhaa eikä ymmärrystä erilaisten ryhmien välille. Lopulta koituu ongelmaksi, että kussakin etnisessä ryhmässä opitaan ainoastaan ja eksklusiivisesti oman ryhmän tulkintaa historiasta, kulttuurista ja uskonnosta. Poliittinen taisto luo kieroutuneen tilanteen: ryhmien eristäminen herättää lapsissa usein epävarmuutta ja turvattomuutta, ja vanhemmat yrittävät usein ja hyvin luonnollisista syistä tukea avarampaa näkökulmaa opettamiseen.

Empiirisen tutkimuksen perusteella on lukuisia kertoja havaittu, että toisilleen vihamielisten tai toisistaan jyrkästi poikkeavien ryhmien edustajien saattaminen yhteen vaatii erityiset olosuhteet. Rakentava kohtaaminen ei toimi ideoita, menneisyyden tulkintaa tai etiikkaa koskevan dialogin tasolla, koska ryhmään kuulumisesta kasvavat ennakkoluulot määräävät helposti kohtaamisen kulkua. Sen sijaan kohtaaminen on saatu toimimaan silloin, kun tällaisten ryhmien edustajat on saatettu toimimaan yhdessä sellaisten asioiden parissa, joissa perusinhimillinen kanssakäyminen on luonnollisena ja itsestään selvänä lähtökohtana. Esimerkiksi on havaittu, että musta- ja valkoihoiset sotilaat, jotka ovat sotineet samoissa joukoissa sekä musta- ja valkoihoiset merimiehet, jotka ovat työskennelleet yhdessä laivoilla, ovat asenteiltaan selvästi keskivertoväestöä vähemmän rasistisia. Yhteinen tehtävä, jonka hoitamisessa ollaan tasavertaisia, luo yhteenkuuluvuutta, joka puolestaan

ylittää kansallisten ennakkoluulojen piirtämät rajat. Myös integroiduissa kouluissa on saavutettu myönteisiä tuloksia, vaikka lyhyellä tähtämellä mitattaessa vaikeudet kahden jyrkästi eri ryhmää edustavan oppilasjoukon välillä saattavat aluksi tiivistyä.

Tutkija, joka haluaa selvittää tällaisiin yhteisöihin – tässä tapauksessa etnisen epäluulon keskellä eläviin kouluihin – liittyviä jännitteitä, haasteita ja mahdollisuuksia, joutuu yhteisöä lähestyessään erityisten ongelmien eteen. Hänen haastattelupyynnöjensä vastaanottajat muodostavat usein aiheen arkaluontoisuuden vuoksi ja omaa yhteisöään suojatakseen käsityksen hänen motiiveistaan ja tarkoituksistaan. Tutkijan omasta taustasta tulee väistämättä ongelma, jos hän on liian lähellä tutkimaansa aihetta. Nuori serbialainen tutkija, ortodoksisesta kirkosta ja etnisestä taustastaan etäännyttä **Vladimir Mihajlović** joutui tämän ongelman eteen yrittäessään päästä haastattelemaan bosniakkikoulun ja kroaattikoulun oppilaita Mostarissa. Kokemus on mielenkiintoinen, koska Mihajlovićin tarkoituksella kohteekseen valitsemassa Mostarissa jännite näiden kahden etnisen ryhmän välillä on voimakas, ja kaupunki on jakautunut bosniakkien hallitsemaan köyhään vanhaan kaupunkiin ja kroaattien uudempaan ja vauraampaan osaan kaupunkia.

Koulujen ”portinvartijoina” toimineet rehtorit tulkitsivat Mihajlovićin serbitaustaa varauksellisesti – olihan Mihajlović oppilasryhmien kannalta ulkopuolinen, mutta ongelman kannalta sisäpuolinen hahmo. Mihajlović sai kuulla, että kysymykset, joita hän aikoi koulun viimeisen luokan oppilaille esittää, olivat liian tunkeilevina ja sopimattomina – esimerkiksi: istuisitko samassa pulpetissa kroaatin kanssa, voisitko ajatella meneväsi serbin kanssa naimisiin? Mihajlovićilta kysyttiin edelleen, miksei hän tee tämän tyyppistä tutkimusta Belgiassa tai Pohjois-Irlannissa. Viesti oli selvä: Mostarin koulujen rehtorit ja opettajat olivat väsyneet siihen, että tutkijat ja lehtimiehet yrittävät selvittää heidän oppilaidensa asenteita muita Bosnian etnisiä ryhmiä kohtaan. Asia on yksinkertaisesti liian arka.

Usein rehtorit ja opettajat kannattavat periaatteellisella tasolla etnisten koulujen yhdistämistä, mutta eivät usko siihen käytännössä. He sysäävät mielellään vastuun

politiikoille ja ajattelevat, että ratkaisujen tulisi tulla ylhäältä. Mihajlović koki rehtoreita haastatellessaan, että nämä vähätelivät paikallisten koulujen mahdollisuuksia toimia yhtenäiskoulujen kokeilemiseksi. Toisaalta nämä liioittelivat esimerkiksi historian opettamiseen liittyviä näkemyseroja ottamalla esiin räikeimpiä esimerkkejä, joista tyypillisimpänä suhtautuminen serbien toimeenpanemaan bosniakkien kansanmurhaan ja Haagin tuomioistuimen päätöksiin siihen liittyvistä rangaistuksista. Unicefin tutkimuksissa onkin käynyt ilmi, että selvästi suurimmat erot yhteisen alueen historian tulkinnassa liittyvät vuosien 1992 ja 1995 välillä käydyn sodan ymmärtämiseen.

Bosniakkien, serbien ja kroaattien historian oppikirjat Bosniassa antavat joistakin yhteisen ratkaisevista vaiheista huomattavan erilaisia kuvia, joita Mihajlović selvittää tutkielmassaan. Esimerkiksi Bosnian serbien oppikirjassa Jugoslavian perustaminen I Maailmansodan jälkeen esitetään myönteiseksi tapahtumaksi, joka kokosi eteläslaavilaiset kansat pääosin yksimielisesti yhteen. Serbitulkinnan mukaan yhteinen valtio takasi hyvän taloudellisen kehityksen sekä yhteisen turvallisuuden. Bosnian kroaattien oppikirja puolestaan käyttää Jugoslavian synnystä otsikkoa ”Virhe alusta alkaen”. Tämän tulkinnan mukaan kolme erilaista uskonnollista, kulttuurista ja etnistä ryhmää yhdistettiin väkisin: valtio oli alusta lähtien serbijohtoinen, ajoi serbien valtapyrkimyksiä ja syrji muita kansallisuuksia. Bosniakkien oppikirja katsoo Jugoslavian syntyä Bosnia-Hertsegovinan näkökulmasta ja tulkitsee kroaattien kirjan tapaan uuden valtion syntyä serbien keskusjohtoisen vallan ja siihen liittyvien yhtenäistämisyökkimysten valossa. Toisen maailmansodan osalta serbien oppikirja kuvaa kattavasti kroaattien sotarikoksia, kroaattien kirja taas serbien väkivallantekoja. Näkökulmat lokahtelevat ennustettavasti paikoilleen, mitä pidemmälle yhteisen historian kuvauksessa mennään. Oppikirjojen kieli on korrektia eivätkä ne sisällä vihapuhetta, mutta ne havainnollistavat, miten kaukana erilaiset etniset käsitykset historiasta ovat toisistaan. Oppikirjat kuvaavat pienoiskoossa koko bosnialaisen yhteiskunnan etnistä jännitekenttää.

Miten tästä eteenpäin?

Sekä Zorica Maros että Vladimir Mihajlović tulevat siihen tulokseen, että bosnialainen yhteiskunta pysyy jännitteisenä, kaikesta hyvästä tahdosta huolimatta. Maros korostaa paavien opetuksen mukaisesti sosiaalista ja taloudellista oikeudenmukaisuutta rauhan lähtökohtana. Poliittisten ryhmien itsekkyyks ja lyhytnäköisyys estävät rakentavan yhteisen kehityksen samassa valtiossa, jonka parasta niiden tulisi ajaa. Mihajlović puhuu noidankehästä, johon myös tulevat sukupolvet ovat vaarassa joutua. Hän mainitsee Mostarissa toimivan norjalaisen keskuksen The Nansen Center for Peace, jonka hän katsoo tekevän arvokasta työtä etnisten jännitteiden liennyttämiseksi ja yhteisymmärryksen kasvattamiseksi. Nähtäväksi jää, onko Bosnian jännitteisen rauhan edistäminen mahdollista etnisten ryhmien omista lähtökohdista käsin ja millainen positiivinen rooli ulkoisilla voimilla sellaisessa kehityksessä voisi olla.

Kirjallisuus

Zorica Maros – Darko Tomašević (ed.), *Pravda u BH društvu. Izazov temeljne ljudskosti*, Sarajevo- Katolički bogoslovni fakultet/Zagreb – Glas Koncila, 2017.

Vladimir Mihajlović, “*Two Schools Under One Roof*”: *The divided education in Bosnia and Herzegovina*. Master’s thesis in Peace and Conflict Transformation – SVF-3901. July 2014.

Sanimir Resic, *Jugoslaviens undergång: Krigen, freden, framtiden. 1991-2017*. Lund: Historiska Media 2018.

Medjugorjen kiistellyt Maria-ilmestykset

Mikko Ketola

Kesäkuun 24.–25. päivinä 1981 hertsegovinalaisessa Medjugorjen pikkukaupungissa ryhmä nuoria koki Neitsyt Marian ilmestyneen heille Podbrdo-nimisellä kukkulalla. Ensimmäisenä **Gospan**(Neitsyt Marian kroatiankielinen kutsumanimi) näkivät **Mirjana Dragičević** ja **Ivanka Ivanković**, 16- ja 15-vuotiaat teinitytöt. Seuraavana päivänä myös **Marija Pavlović** (16), **Vicka Ivanković** (16), **Ivan Dragičević** (16) ja **Jakov Colo** (10) kokivat saman.

Näitä kuutta nyt jo viisissäkymmenissä olevaa medjugorjelaista kutsutaan kollektiivinimellä näkijät. He ovat kertoneet, että ensimmäisinä päivinä Neitsyt vain näyttäytyi heille ilman mitään erityistä sanomaa. Sanomat kuitenkin alkoivat pian ja niiden mukana oli myös ”salaisuuksia”, joita näkijät sanovat olevan kymmenen. Vain yksi heistä, Mirjana Dragičević, on tietävästi saanut tietoonsa kaikki kymmenen salaisuutta. Hän kertoo saaneensa ne Marialta myös pergamentille kirjoitettuna, jotta hän ei unohtaisi niiden yksityiskohtia. Salaisuudet on lisäksi kirjoitettu koodikielellä, jota ulkopuoliset eivät ymmärrä.

Tarkoitus on, että Mirjana kertoo salaisuudet valitsemalleen papille yksi kerrallaan kymmenen päivää ennen kuin kyseinen salaisuus on määrä paljastaa. Pappi puolestaan välittää sen maailmalle muutamaa päivää myöhemmin. Jo vuonna 1982 näkijät ilmoittivat, että ensimmäinen salaisuus paljastettaisiin pian.

Viestejä Marialta näkijöille on tullut niin tiuhaan, että niitä on tähän mennessä jo yli 40 000. Yksi Medjugorjen ilmestyksiä tarkkaan kronikoinut teologi oli ranskalainen Maria-ekspertti ja katolisen karismaattisen liikkeen tuntija **René Laurentin** (1917–2017). Ilmestysten ensi päivinä kesäkuussa 1981 näkijät ovat kasettinauhoilla säilyneissä haastatteluissa kylläkin sanoneet, että ilmestykset kestäisivät enää kolme

päivää. Toisin kuitenkin kävi. Kolme näkijöistä saa viestejä tai näkyjä edelleen päivittäin, muut vain tiettyinä päivinä. Näkijät ovat kertoneet saavansa ilmestyksiä myös ulkomaankiertueillaan.

Viestien sisältö on pysynyt hyvin samanlaisena: niissä enimmäkseen pyydetään uskovia seuraamaan Jeesusta, rukoilemaan, paastoamaan ja harjoittamaan katumusta. Usein Maria on vastannut näkijöiden kysymyksiin ja välillä ilmaissut esimerkiksi tukensa jollekin näkijöiden tai heidän lähipiirinsä päätökselle. Uusin kirjoitushetkellä tiedossa ollut viesti (25.2.2019) kuuluu virallisesti englanniksi käännettynä seuraavasti. Se löytyy myös Medjugorjen ilmestysten viralliselta sivulta: “Dear children! Today, I am calling you to a new life. It is not important how old you are, open your heart to Jesus who will transform you in this time of grace and, like nature, you will be born into a new life in God’s love, and you will open your heart to Heaven and the things of Heaven. I am still with you, because God permitted me out of love for you. Thank you for having responded to my call.” Tyypillinen piirre viesteissä on Neitsyt Marian esittämä kiitos hänelle osoitetusta huomiosta.

Medjugorjesta on muodostunut valtaisan pyhiinvaellusliikkeen kohde. Tarkkoja lukuja kävijöiden määrästä ei tiedetä, mutta sen arvioidaan liikkuvan miljoonissa vuodesta 1981 lähtien. Vain Bosnian sota (1992–1995) ja globaali talouskriisi 2008 vähensivät kävijämääriä tilapäisesti. Amerikkalaiset pyhiinvaeltajat muodostavat huomattavan osan kävijöistä. Ilmestykset ovat merkinneet suurta muutosta pienen ja melko syrjäisen kaupungin väestölle, ja lähes joka perhe saa nykyään enemmän tai vähemmän toimeentulonsa pyhiinvaeltajille tarjottavista majoitus-, ravitsemus- ja muista palveluista. Myös näkijät tarjoavat majoituspalveluita. Uskonnollisten muistoesineiden myynti on hyvin vilkasta.

Medjugorjen sijainti Bosnian ja Hertsegovinan sisällä.

Monet pyhiinvaeltajat eivät osta vain yhtä ruusukkoa vaan ehkä puoli repullista, koska he haluavat jakaa Marian läsnäolollaan siunaamia ruusukoita ystävilleen kotona. Näkijöiden kosketukselta odotetaan ihmeperannuksia, ja niitä väitetään tapahtuneen, vaikka katolinen kirkko ei ole vahvistanut niistä yhtäkään. Näkijöistä on tullut eräänlaisia kansanparantajia. Pyhiinvaeltajat ovat kertoneet nähneensä ilmestyskukkulalla seistessään auringon tanssivan, liikkuvan muuten erikoisesti tai vaihtavan väriä. Intensiivinen aurinkoon tuijottaminen on aiheuttanut myös näkövaurioita.

Medjugorje oli 1981 osa kommunistista Jugoslaviaa. Valtiota autoritäärisesti pitkään johtanut presidentti **Josip Broz Tito** oli kuollut edellisenä vuonna. Kun Bosnia ja Hertsegovina itsenäistyi 1992, kaupunki sijoittui Hertsegovinan alueelle, jonka pääkaupunki on Mostar. Siellä sijaitsee myös roomalaiskatolisen piispan istuin. Kirkollisesti Medjugorje kuuluu Mostarin-Duvnon piispan alaisuuteen. Tosin viime vuosina Vatikanissa on pohdittu, pitäisikö Medjugorjesta tehdä siihen kohdistuvan suuren kansainvälisen kiinnostuksen vuoksi jonkinlainen kirkollinen

erillishallintoalue. Ilmestysten alkaessa Mostarin–Duvnon piispana oli **Pavao Žanić**. Hänet tunnetaan tiukasta kriitikistä ilmestyksiä kohtaan. Vuonna 1993 hänen seuraajakseen tuli **Ratko Perić**, jonka linja ilmestyksiä kohtaan ei ole ollut yhtään lievempi. Hän on nimittänyt niitä ”maailmalliseksi speaktaakkeliksi”.

Miksi Medjugorjesta kiistellään?

Medjugorjen puolustajat ja aktivistit ovat hyvin aktiivisia sekä julkaisutoiminnassaan että sosiaalisessa mediassa. Erityisesti konservatiivinen katolinen media on pitänyt Medjugorjea esillä. Erilaisia hurskaita elokuvia aiheesta on myös ilmestynyt useita. Kriittiset äänet lienevät selvästi vähemmistössä, vaikka mitään tarkkoja suhdelukuja on mahdoton antaa.

Kriitikoiden mielestä ensimmäinen ongelma Medjugorjen ilmestyksissä on paikallisten fransiskaaniin rooli tapahtumissa. Historiallista taustaa on hieman selvennettävä. Islamin aikanaan edetessä ja vakiinnuttaessa asemansa Balkanilla fransiskaanit pysyivät paikoillaan muiden kirkon edustajien loistaessa poissaolollaan. He olivat ainoita katolisen kirkon edustajia nykyisen Kroatian ja Bosnian alueella aina 1800-luvun lopulle asti, jolloin Vatikaani alkoi jälleen pystyttää alueelle normaaleja hiippakuntarakenteita. Fransiskaanit vastustivat kehitystä terävästi, sillä he katsoivat olevansa alueen ensisijaisia kirkollisia auktoriteetteja.

Toisen maailmansodan aikana eräät fransiskaanit mustasivat maineensa antaessaan tukensa natsien liittolaisina sotineiden kroaattinationalistien tekemille ortodoksisten serbien joukkomurhille. Vain noin seitsemän kilometrin päässä Medjugorjesta sijaitsevassa Šurmancin kylässä fasisin kroatialaisen Ustaša-järjestön joukot surmasivat elokuussa 1941 satoja serbisiviilejä.

Vastakkainasettelu fransiskaaniin ja hiippakuntapappien välillä ei ollut hävinnyt 1900-luvun lopulle tultaessa. Vaikuttaa siltä, että fransiskaanit ovat vähintään

käyttäneet Medjugorjen ilmestyksiä oman asemansa ja vaikutusvaltansa pönkittämiseen. Näkijöiden lähimmät neuvonantajat ja luottopapit ovat olleet nimenomaan paikallisia fransiskaaneja, jotka ovat aktiivisesti puolustaneet näkijöitä kirkollisen johdon epäilyjä vastaan. He ovat muodostaneet eräänlaisen suojamuurin näkijöiden ympärille ja olleet avoimesti tottelemattomia Mostarin–Duvnon piispoja kohtaan. Vuosien varrella eräät näkyvimmin ilmestysten puolesta toimineista fransiskaaneista ovat tosin joutuneet kirkollisten kurinpitotoimien kohteeksi muun muassa seksiin liittyvien rikosten vuoksi.

Hollantilainen poliittisen antropologian professori **Mart Bax** on todennut, että Medjugorjen fransiskaanien taktiikalle löytyy vastineita. Historian kuluessa sääntökuntapapit ovat käyttäneet Maria-ilmestyksiä hyväkseen muuallakin ja muinakin aikoina, muun muassa 1600-luvun Irlannissa ja 1700-luvun Perussa puolustautuessaan hiippakuntalaajentumisia vastaan. Bax puhuu ilmestysten ”stimuloimisesta”, mikä herättää kysymyksen, olisivatko Medjugorjen ilmestykset peräti sikäläisten fransiskaanien masinoimia tai manipuloimia.

Bax esittää teorian, jossa fransiskaanien mahdollisella manipulaatiolla olisi kuitenkin pohjimmiltaan hyväntahtoinen tavoite. Hän nimittäin analysoi, että toisen maailmansodan ajoilta jääneet alueelliset ja heimojen väliset jännitteet ja kaunat uhkasivat purkautua väkivaltana 1980-luvun alussa. Sen välttämiseksi fransiskaanit ottivat avukseen Maria-ilmestykset, joiden he ajattelivat toimivan rauhan säilyttäjänä. Tämän strategian tehokkuutta vastaan tosin puhuu se, että ilmestyksistä ei ollut apua Bosnian sodan välttämiseksi. Itse asiassa tuon sodan aikana Medjugorje oli kroaattinationalismin keskus, ja Maria pantiin palvelemaan kroaattien asiaa. Toinen iso ongelma Medjugorjea kritisoineiden katolisten teologien mielestä on se, että Medjugorjen ilmestysten saaminen ja sisältö poikkeavat niin paljon siitä, mitä Pyhän istuimen virallisesti hyväksymissä ilmestyksissä esimerkiksi Lourdesissa ja Fatimassa tapahtui. Tästä on perusteellisimmin kirjoittanut katolinen teologi **Donal Anthony Foley**, jonka teos *Medjugorje Revisited. 30 Years of Visions or Religious*

Fraud? porautuu syvälle Medjugorjen teologisia epäilyksiä herättäviin puoliin. Heti voi todeta, että Foley pitää ilmestyksiä huijauksena.

Foley on Maria-ilmestysten asiantuntija, jonka toinen maininnan arvoinen teos on *Marian Apparitions, the Bible and the Modern World*. Foley kiinnittää huomiota siihen, että Medjugorjen ilmestykset ovat aivan poikkeavia siinä, että ilmestyksiä ja viestejä on niin paljon ja että ne jatkuvat yhä, usein vielä aivan itseään toistavina. Hänestä on outoa, ettei Medjugorjen Madonnalla aluksi edes ollut mitään sanomaa näkijöille. Sen sijaan Maria on ollut ennemminkin passiivinen ja vastannut näkijöiden kysymyksiin. Lourdesissa ja Fatimassa sen sijaan Maria on ollut aloitteellinen, hänen sanomansa on ollut selkeä eikä hän ole aikaillut sen kertomisessa. Erikoisimpana piirteenä Foley pitää sitä, ettei Maria pyytänyt kappelin rakentamista näkyjen tapahtumapaikalle, kuten virallisesti hyväksytyissä ilmestyksissä.

Medjugorjen sanomiin liittyy lisäksi alkeellisia teologisia virheitä, kuten erään sanoman ilmaisu epäilevistä Juudaksista, jonka näkijät myöhemmin korjasivat epäileviksi Tuomaksiksi. Foleyn mielestä on epäilyttävää, että Medjugorjen Gospa on kysyttäessä antanut tukensa kirkollista auktoriteettia vastaan niskoitteleville fransiskaaneille, ja että häneltä on yleensäkin kysytty tulevaisuuden ennustamiseen liittyviä kysymyksiä.

Foley pitää näkijöiden kuvauksia kohtaamisistaan Gospan kanssa huolestuttavina, sillä nekin ovat varsin kaukana Lourdesin ja Fatiman Madonna-kuvauksista. Näkijät ovat kertoneet eri kerroista, että Maria on ilmestynyt asteittain kirkkaasta valosta esiin, että Marian kädet ovat tärisseet, että hän on purskahtanut yhtäkkiä nauruun ja että hän on kieltäytynyt näyttämästä sylissään olevaa Jeesus-lastaa. Nämä viittaavat Foleyn mielestä jopa siihen mahdollisuuteen, että kyseessä olisi demoninen ilmiö. Vielä rohkeammin saman on sanonut jo eläkkeellä oleva italialainen piispa ja pitkäaikainen eksorkisti **Andrea Gemma**, joka kymmenisen vuotta sitten kutsui Medjugorjen ilmestyksiä ”ehdottoman saatanalliseksi tapahtumaksi”. Hänen mielestään oli selvää, että ilmestysten takana oli taloudellisia intressejä. Näkijät

pelasivat hänen nähdäkseen ”paholaisen peliä” ja olivat yksinomaan Saatanan inspiroimia.

Foleyn käsityksen mukaan Fatiman ilmestysten vuoksi Portugali säästyi sekä Espanjan sisällissodalta että toiselta maailmansodalta. Sen sijaan Medjugorjella ei ollut tällaista suojelevaa vaikutusta Bosnian sodan suhteen. Sekin puhuu hänen mielestään demonisen vaikutuksen puolesta Medjugorjen tapauksessa.

Mikä on Vatikaanin kanta Medjugorjeen?

Vatikaanissa on ”yksityisistä” eli kaikista apostolisen ajan jälkeen tapahtuneista ilmestyksistä käytetty kolmea luokitusta (suomennokset eivät ole virallisia):

1. Constat de supernaturalitate (Yliluonnollisuus on päätetty) (Hyväksytty)
2. Non constat de supernaturalitate (Yliluonnollisuutta ei ole päätetty) (Ei hyväksytty eikä tuomittu)
3. Constat de non supernaturalitate (Päätetty, että ei ole yliluonnollinen) (Tuomittu)

Medjugorje sijoittuu tässä luokituksessa osastoon 2, kun taas esimerkiksi Fatima ja Lourdes ovat osastossa 1. Medjugorje on siis ikään kuin välitilassa, jossa sitä ei ole virallisesti hyväksytty mutta ei myöskään tuomittu.

Vatikaanilla on vuodelta 1978 peräisin olevat normit, joiden mukaan ilmestyksiä tutkitaan. Sen mukaan tapahtumien tutkinta kuuluu ensisijaisesti paikalliselle piispalle. Jo aiemmin totesin, että Mostarin–Duvnon piispat ovat järjestään suhtautuneet hyvin kriittisesti Medjugorjeen, mikä on ainakin osittain johtunut fransiskaaniensa kapinallisesta asenteesta piispaa kohtaan. Piispa Žanić perusti pian ilmestysten alkamisen jälkeen tutkimuskomission, johon kuului 12 pappia ja kolme lääketieteellistä asiantuntijaa. Se ilmoitti 1986, ettei Medjugorjen ilmestyksistä voinut sanoa, onko niissä yliluonnollista elementtiä. Toinen instanssi on paikallinen piispainkokous, ja vuonna 1991 Jugoslavian piispainkokous käsittelikin asiaa ja antoi

niin kutsutun Zadarin julistuksen. Se päättyi samaan luokitukseen kuin piispa Žanićin komissio, mutta totesi, että kirkon piti kuitenkin ottaa huomioon Medjugorjessa hyvässä uskossa vierailevien ihmisten hengelliset tarpeet.

Medjugorje onkin Vatikaanille iso ongelma sikäli, että siellä vierailee niin paljon ihmisiä, joista useimmat eivät ymmärrä tai tiedä, että sikäläisissä ilmestyksissä on kyseenalaisia piirteitä. Monet heistä saavat vierailustaan kuitenkin suurta hengellistä apua. Jotkut kirkosta erkaantuneet palaavat kirkon helmaan ja aktiiviseen seurakuntatoimintaan, ripillä käynti lisääntyy, ja jotkut nuoret miehet innostuvat opiskelemaan papiksi. Kyseenalaisella asialla voi siis olla kirkon kannalta hyviä seurauksia, ja kirkon täytyy panostaa näiden ihmisten hengelliseen hoitoon. Vatikaani kehotti 1990-luvun loppupuolella katolisia seurakuntia olemaan järjestämättä virallisia pyhiinvaellusmatkoja Medjugorjeen. Sen sijaan se ei kieltänyt kirkon jäseniä menemästä sinne yksityisesti tai matkanjärjestäjien matkoilla. Jotkut vaikutusvaltaiset kirkonmiehet kuten Wienin kardinaali **Christopher Schönborn** ovat vierailleet Medjugorjessa ja osoittaneet ilmestyksille suosiotaan niin näkyvästi, että esimerkiksi Schönborn joutui Vatikaanin torujen kohteeksi.

Bosnian ja Hertsegovinan piispojen pyynnöstä Vatikaani perusti tutkimuskomission tarkastelemaan Medjugorjea. Se aloitti työnsä paavi **Benedictuksen** kaudella 2010 ja päätti työnsä **Franciscuksen** kaudella 2014. Tärkein käytännön seuraus komission työstä oli, että Franciscus nimitti 2017 puolalaisen arkkipiispa **Henryk Hoserin** delegaatikseen Medjugorjeen, ei päättämään siitä, olivatko ilmestykset todellisia vaan katsomaan, miten kirkko voisi palvella pyhiinvaeltajien hengellisiä tarpeita paremmin. Maria-hurskaudestaan tunnettu Franciscus oli suhtautunut arkkipiispakaudellaan Buenos Airesissa hyvin positiivisesti Medjugorjen edustajiin, mikä luonnollisesti herätti Medjugorjessa suuria toiveita silloin, kun hänet valittiin paaviksi. Hänen näkemyksensä kuitenkin muuttuivat paaviuden myötä, ja hän esimerkiksi vitsaili siitä, kuinka Maria ”ei ole postimestari, joka lähettää kirjeitä joka päivä”, mikä oli selvä viittaus Medjugorjeen.

Syksyllä 2018 Henryk Hoser raportoi ensimmäisistä suunnitelmistaan Medjugorjessa. Ne sisälsivät muun muassa parannuksia kohteen infrastruktuuriin ja uusien pappien värväämistä katekeesia ja sakramenttien jakamista varten. Se todennäköisesti merkitsisi fransiskaanien roolin pienenemistä tulevaisuudessa. Näkyjen todenmukaisuudesta Hoser ei lausunut mitään. Kysymys lienee edelleen auki.

Kirjallisuutta

Mart Bax, *Medjugorje: Religion, Politics, and Violence in Rural Bosnia*. VU Uitgeverij, Amsterdam 1995.

Donal Foley, *Medjugorje Revisited. 30 Years of Visions or Religious Fraud?* Theotokos Books, Nottingham 2011.

John Thavis, *Vatican Prophecies. Investigating Supernatural Signs, Apparitions, and Miracles in the Modern Age*. Viking, New York 2015.

Kolme elokuvaa Bosnian sodasta

Mikko Ketola

Sarajevon piiritystä ja Bosnian sotaa käsittelevien elokuvien katsominen vaatii tiettyä päättäväisyyttä, sillä odotettavissa on kuvausta viattomien ihmisten kuolemasta ja kärsimyksistä tai ainakin sodan seurauksista. Katsomiseen ryhtymisen kynnyks voi olla korkea. Aihepiiristä on tehty useita elokuvia. Seuraavassa käsittelem kolmea: *Welcome to Sarajevo*, *Ei kenenkään maa* ja *A Perfect Day*. Juttu sisältää juonipaljastuksia.

Journalisti pelastaa tytön orpokodista – *Welcome to Sarajevo* (1997)

Englantilainen **Michael Winterbottom** ohjasi elokuvansa Sarajevossa vain vuosi se jälkeen, kun kaupungin piiritys oli loppunut helmikuussa 1996. Se on tuonut kuvaukseen tiettyä autenttisuutta, sillä sodan tuhoja ei voi korjata kovin nopeasti. Raunioita ja rappiota ei ole ehkä täytynyt lavastaa paljonkaan. Filmaaminen on varmasti ollut myös vaarallista, sillä räjähtämättömiä ammuksia ja miinoja löytyy Bosniasta edelleenkin. Elokuvan seassa on käytetty jonkin verran otoksia sodanaikaisista uutisfilmeistä.

Elokuva perustuu ITN-uutisyhtiön palveluksessa olleen englantilaisen journalisti **Michael Nicholsonin** teokseen *Natasha's Story* (1994). Nicholson toimi sodan aikana toimittajana Sarajevossa ja salakuljetti sieltä Englantiin erään kaupungista ulos päässeeseen lapsikuljetuksen mukana Natasha-nimisen bosniakkitytön, jonka hän sittemmin adoptoi. Nicholson oli tutustunut tyttöön tehdessään juttua ankeissa oloissa toimivasta sarajevolaisesta 200 lapsen orpokodista. Elokuvassa häntä vastaa **Stephen**

Dillanen esittämä Michael Henderson -niminen toimittaja, joka salakuljettaa kotimaahansa Emira-nimisen tytön.

Toimittajat ovat muutenkin elokuvan keskeinen ihmisryhmä, jonka ympärillä tapahtumat pitkälti pyörivät. He ovat paikallisten ihmisten opastuksen ja tulkkauksen varassa, ja paikallisille nuorille miehille tällaiset pestit ovat arvokkaita. Se on hyvä keino saada esimerkiksi savukkeita, joita voi käyttää vaihdantatalouden välineinä. Kovin suurina sankareina toimittajat eivät elokuvassa näyntyä, vaikka **Woody Harrelsonin** esittämässä amerikkalaisessa Jimmy Flynnissa onkin rämäpäisiä piirteitä.

Sarajevon piiritys kesti vuodesta 1992 vuoteen 1996. Sarajevo sijaitsee korkeiden kukkuloiden ympäröimässä laaksossa, ja kukkuloita pitivät hallussaan serbit, jotka ampuivat kranaatteja kaupunkiin ja joiden tarkka-ampujat tappoivat kaupungin asukkaita yksitellen. Kummastakin tappamistavasta on elokuvassa näytteitä. Yksi elokuvan tärkeistä sivuhenkilöistä, toimittajien avustajana toiminut nuori mies, saa surmansa sala-ampujan luodista omassa kodissaan, kun hän sytyttää illalla valot verhojen ollessa auki.

Kaupunkilaiset yrittävät sitkeästi jatkaa rutiinejaan yhtäkkisen kuoleman uhatessakin. Vaaralliset risteykset ylitetään juosten, mutta asioilla käyntiä ei voi tuki lopettaa. Koskettavimpia ovat lasten kohtalot. Eräässä kohtauksessa pieni tyttö kyselee räjähdysten jälkeen vanhempiaan. Hänelle kerrotaan, että he kuolivat, ja kysytään, onko hänellä ketään sukulaista, joka voisi pitää hänestä huolta. Tyttö pudistaa päätään ja lähtee pois. Sota tuotti monta orpoa, joiden asuinpaikaksi tuli orpokoti.

Elokuvan yksi pääjuonne on Michael Hendersonin raportointi parinsadan lapsen orpokodista, jossa hän tutustuu aiemmin mainittuun yhdeksänvuotiaaseen Emiraan, joka puolestaan on omistautunut Roadrunneriksi kutsumansa vauvaikäisen hoitoon. Amerikkalainen avustustyöntekijä Nina (**Marisa Tomei**) on onnistunut järjestämään bussikuljetuksen, jolla kymmeniä orpolapsia kuljetetaan Italiaan. Henderson järjestää

mukaan myös Emiran ja Roadrunnerin, vaikka Emiran äiti on elossa eikä ole antanut lupaa lähtöön. Henderson lähtee itse mukaan irlantilaisen kameramiehensä Greggin (**James Nesbitt**) kanssa. Matkalla heidät pysäyttää serbien partio, joka poistaa bussista kaikki lapset, joilla on bosnialaiset nimet. Todennäköisesti lapset tulevat tapetuiksi. Näiden joukossa on myös Emiran hoivaama Roadrunner.

Emira pääsee turvallisesti Englantiin ja sopeutuu Hendersonin perheeseen. Muutaman kuukauden kuluttua Henderson saa Sarajevosta viestin, että Emiran äiti haluaa tämän takaisin. Henderson matkustaa takaisin kaupunkiin ja monien mutkien kautta löytää äidin. Keskustelujen jälkeen äiti kuitenkin vakuuttuu siitä, että Emiran on parempi pysyä Englannissa. Hän myös antaa Hendersonille adoptointimyöntymyksen.

Elokuvassa toistuu usein eräs sodan aikana maailmalla yleisesti kuultu toteamus, että Sarajevon piiritys oli vasta 14. pahin kriisi sen hetken maailmassa. Tätä sekä kaupungin asukkaat että toimittajat ironisesti kommentoivat: eiväthän asiat sitten kovin huonosti vielä ole. Elokuva päättyy selloesitykseen, jonka paikallinen Harun-niminen sellotaitelija on luvannut pitää sitten, kun Sarajevo pääsee kriisien ykkössijalle.

Juoksuhaudan vangit – Ei kenenkään maa (2001)

Sarajevossa kasvaneen **Danis Tanovićin** ohjaama elokuva Ei kenenkään maa (No Man's Land) oli kansainvälinen menestys 2000-luvun alussa, sillä se voitti muun muassa parhaan vieraskielisen elokuvan Oscarin vuonna 2002.

Bosnian sotaa käytiin monella muullakin suunnalla kuin Sarajevon ympäristössä. Ei kenenkään maa tapahtuu jossakin Bosnian alueella (tarkkaa sijaintia ei kerrota) ja pääosissa ovat bosniakki- ja serbisotilaat sekä YK:n UNIPROFOR-joukot. United Nations Protection Forcen tehtävänä oli suojella avustussuhteita, pysyä neutraalina

ja olla vain sivustaseuraaja. Sen työntekijät eivät saaneet puuttua aseellisesti sotatoimiin, mikä teki siitä tiettyssä mielessä hampaattoman.

Tapahtumat alkavat bosnialaisten täydennysmiesten eksymisestä sumussa, kun he ovat etsiytyvässä etulinjaan. Sumun aamulla hälvettyä he huomaavat joutuneensa aivan serbilinjan edustalle, ja seuranneessa tulituksessa vain yksi heistä, Čiki (**Branko Durić**) pääsee pakenemaan rintamien välillä olevaan tyhjään juoksuhautaan. Se on elokuvan ei-kenenkään-maa.

Čiki yrittää herättää omiensa huomion heiluttamalla alusvatteisillaan valkoista vaatetta juoksuhaudan edustalla, mikä johtaa luotisateeseen serbien suunnalta. Serbikomentaja lähettää kaksi sotilastaan tiedustelemaan, mikä tilanne oikein on. Toinen heistä on kokeneempi konkari, toinen vasta rintamalle saapunut avuttoman oloinen Nino (**Rene Bitorajac**). Jotenkin arvattavaa on, että juoksuhaudassa nimenomaan konkarisotilas saa surmansa Čikin luodista, ja Nino puolestaan jää tämän vangiksi. Sitä ennen kyseinen konkari on kuitenkin ehtinyt asettaa yhden maassa makaavan bosniakkisotilaan alle hyppymiinan, joka ponkaisee ilmaan jos ruumis siirretään sen päältä.

Elokuvaa on mainostettu mustana komediana, ja kieltämättä sellaisia aineksia on Čikin ja Ninon kiistelyssä siitä, kuka aloitti sodan. Čiki voittaa ensimmäisen erän tähtäämällä aseellaan Ninoa ja kehottamalla tätä ”nyt sanomaan”, kuka on syyllinen. Myöhemmin, kun ase päätyykin Ninon käteen, tämä ottaa asian uudelleen puheeksi, jolloin puolestaan Čiki on pakotettu myöntämään bosniakit syyllisiksi. Hyödytöntä kiistelyä, silloin ja nyt? Miesten välit eivät koko ajan ole yhtä kireinä, vaan he huomaavat olevansa kotoisin samoilta kyliltä ja olleensa kumpikin kiinnostuneita samasta uhkeasta blondista. Koomisuutta syntyy myös siitä, kun molemmat sotilaat päättävät toistaa Čikin valkoisen vaateen heilutuksen yhdessä. Se saa kummankin puolen komentajat ottamaan yhteyttä UNIPROFOR-joukkoihin tilanteen selvittämiseksi. Koomisuutta aiheuttavat YK-miesten ja sotaosapuolien kanssakäymisessä esiintyvät kieli-ongelmat.

Tilanne juoksuhaudassa monimutkaistuu, kun kuolleeksi luultu ja miinoitettu bosniakkisotilas Cera (**Filip Šovagović**) yhtäkkiä tuleeekin tajuihinsa. Häntä täytyy estää liikkumasta. Paikalle saapuvat YK-miehetkään eivät pommieksperttinsä avulla pysty purkamaan ansoitusta. Nämä sentään onnistuvat rauhoittamaan Čikin ja Ninon, joiden välinen kiista on taas ehtinyt ylikuumentua. YK-joukkoja painostaa toimimaan paikalle löytänyt englantilainen naispuolinen journalisti.

Čikin ja Ninon vihanpito päättyy traagisesti, kun heidän jo päästyään pois juoksuhaudasta Čiki saa aseensa käsiinsä ja ampuu Ninon. Eräs YK-sotilas puolestaan ampuu Čikin. UNIPROFOR-komentaja Soft (**Simon Callow**) puolestaan päättää, että Cera jätetään miinoineen juoksuhautaan oman onnensa nojaan, sillä hänen hyväkseen ei voi tehdä mitään. Komentaja on käskennyt välittää sotiville osapuolille väärän tiedon, että vastapuoli yrittäisi vallata juoksuhaudan yöllä. Hän olettaa, että tiedon aiheuttama tykistötulivoi ratkaisisi Ceran ongelman nopeasti. Elokuva päättyy etäännyttävään kuvaan selällään makaavan Ceran kasvoista illan hämärtyessä.

Puuttuvan köyden metsästäjät – A Perfect Day (2015)

Täydellinen päivä perustuu espanjalaisen **Paula Fariaksen** romaaniin *Dejarse llover* (Anna sen sataa). Elokuva on espanjalaisen **Fernando León de Aranoan** ensimmäinen englanninkielinen ohjaustyö. Elokuvasssa on kansainvälinen näyttelijäkaarti. Toisin kuin kahta edellistä elokuvaa, tätä ei ole kuvattu lainkaan Bosniassa, vaan kaikki kuvaukset on tehty Espanjassa. Mukana on sentään myös bosnialaisia ja kroatialaisia näyttelijöitä pienemmissä osissa. Kuvattavaa ajankohtaa ei määritellä tarkemmin. Ilmeisesti sota on kuitenkin edelleen käynnissä.

Juoni kertoo siitä, kuinka ryhmä eri maista kotoisin olevia avustustyöntekijöitä yrittää löytää sopivan köyden nostaakseen sodan aikana kaivon heitetyn lehmänraidon. Kyseisen kaivon ympäristössä on kova vesipula, ja puhtaan veden lähteet ovat

arvokkaita. Lehmää on yritetty jo nostaa kaivosta, mutta siihen käytetty köysi on katkennut. Köyden löytäminen osoittautuu hyvin vaikeaksi. Näyttää siltä, että kaikki köydet ympäröiviltä seuduilta ovat salaperäisesti kadonneet. Hirttotarkoituksiin ehkä?

Ryhmä löytää jopa köysikaupan, jossa on monenlaisia köysiä näytteillä, mutta kaupanpitäjä ja hänen toverinsa eivät suhtaudu myönteisesti ostomielessä liikkuviin espanjalaiseen Mambrúun (**Benicio del Toro**) ja hänen amerikkalaiseen kollegaansa B:hen (**Tim Robbins**). Matkaa on siis jatkettava, sillä väittely kaupassa oleskelevien uhkaavan näköisten vanhojen miesten kanssa olisi vaarallista.

Matkalla täytyy luonnollisesti varoa miinoitettuja teitä ja teidenvarsia, ja yhtä tiellä lojuvaa lehmänraatoa seurue ei uskalla pimeässä autollaan edes ohittaa vaan odottaa aamua. Silloin he seuraavat lehmiä paimentavan mummon jäljissä tien sivussa olettaen, että lehmät osaavat mennä turvallista reittiä. Näin asian laita onkin. Välillä auton kulun estää sotilasosasto, joka on juuri asettamassa linja-autosta laskeutuvia aseettomia miehiä riviin talon seinustalle. Voi arvata, mitä heille on tapahtumassa. Toisessa paikassa taas köydenetsintäpysähdys johtaa maataloon, josta paljastuu kokonaisen perheen murha. Tällaiset löydöt olivat kuitenkin sodan aikana arkipäivää, eivätkä ryhmän jäsenet osaa siitä juuri yllättyä.

Lopulta sopivan pituinen ja paksuinen köysi löytyy, ja ryhmä palaa takaisin kaivolle. Matkalla he näkevät erään toisen kaivon luona, kuinka rikolliset myyvät sieltä vettä asukkaille. Oman kaivonsa luona he joutuvat kuitenkin luopumaan lehmän pikaisesta nostamisesta, sillä paikalle saapuu YK:n osasto, joka on kuullut, että lehmä voisi olla miinoitettu. Sen vuoksi paikalle tuodaan erikoisryhmä, joka ottaa tapauksen hoitoonsa. Köydenhaku osoittautuu näin ollen turhaksi reissuksi.

Täydellinen päivä on siinä mielessä katsojaa hellempin käsittelevä elokuva, että se ei näytä tappamista suoraan, sodan seurauksia kylläkin. Näkökulma on myös erilainen. Welcome to Sarajevossa se oli enimmäkseen toimittajien, Ei kenenkään maassa

sotilaiden, yhden toimittajan ja YK-joukkojen, tässä taas lähinnä avustusjärjestön työntekijöiden.

Vartija N:o 4/2018

V. 1888 perustettu riippumaton aikakauslehti

130. vuosikerta

Julkaisija:

Vartija-aikakauslehden kannatusyhdistys r.y. (riippumaton yhdistys)

ISSN 0782-033X

www.vartija-lehti.fi

toimitus@vartija-lehti.fi

Päätoimittajat:

(vastaava)

Matti Myllykoski

Isonnevantie 41 A 9

00320 Helsinki

p. 050-3182453

matti.myllykoski@helsinki.fi

Mikko Ketola

Kirkkohistorian laitos

PL 33, 00014 Helsingin yliopisto

p. (09) 19122055

mikko.ketola@helsinki.fi

Vartijan kannatusyhdistyksen jäsenyys vuodelle 2019

Vartijan tukijäsen saa kaikki lehden numerot ja e-kirjat välittömästi niiden ilmestyttyä pdf-tiedostoina sähköpostiinsa. Lisäksi hän saa toimituksen uutiskirjeen ja kutsuja kiinnostaviin lukijatapaamisiin. Lehden nettisivulle uudet numerot ilmestyvät kaikkien luettaviksi pari kuukautta myöhemmin. Lukijatapaamisista tiedotetaan vain lehden tukijoille.

Vapaaehtoinen tukijäsenmaksu 20 € (opiskelijat ja työttömät 10 €) yhtä lukijaa kohden vuodelle 2019 maksetaan lehden tilille Danske Bank FI56 8146 9710 2048 59. Viestitilaan maksaja merkitsee e-lehden ja e-kirjojen saajan tai saajien **sähköpostiosoitteen** ja varmuuden vuoksi myös **puhelinnumeron**. Maksaja saa välittömästi tiedon lehden julkaisemisesta Vartijan nettisivulla. Lisätietoja asiasta antaa matti.myllykoski@helsinki.fi

Toimitusneuvosto

Suvi Kava, Salla Ranta, Mikko Ketola, Matti Myllykoski.

Vinjettikuvat: Anssi Rauha

